SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 8.

Henrich Bartek:

BOHATSTVO SLOVENČINY.

Často a veľmi radi chválievame krásu a bohatstvo spisovnej slovenčiny, lenže temer každý z nás myslí pritom na iné vlastnosti nášho jazyka. Jeden zdôrazňuje ľúbozvučnosť slovenčiny, najmä spisovnej, druhý hľadá naše rečové bohatstvo vo veľkej rozličnosti nárečí, tretí obdivuje jej pôvodnosť, jej slovanskosť, málo dotknutú nemeckými cudzotami, štvrtému sa páči slovné bohatstvo našich nárečí a pokladá niekoľko rozličných nárečových slov pre ten istý pojem alebo pre tú istú vec za veľkú výhodu nášho jazyka. A takto mohli by sme pospomínať ešte iné mienky, ktoré vždy v inom vidia krásu a bohatstvo slovenčiny.

Keď sa prísnejšie prizreme jadru problému, budeme musieť uznať, že svojím spôsobom každý má pravdu, kto upozorňuje na tú alebo na onú prednosť slovenčiny. No chyba je v tom, že doposiaľ ostávali sme zväčša len pri samom chválení slovenčiny a neusilovali sme sa náležite odôvodniť svoje tvrdenia, hoci nebolo by také ťažké podoprieť ich vedeckými argumentmi. Keď ide o estetickú stránku jazyka, o jeho ľúbozvučnosť, i nelingvista môže sa o nej vyslovíť a najmä básnici ľahko by nám mohli povedať, v čom treba hľadať zvukové hodnoty slovenčiny. Pravda, sama jazykoveda má dostatočné kritériá na posúdenie zvukovej hodnoty ktorejkoľvek reči. Proti tomu už pri otázke jazykového bohatstva reči načim sa nám spoliehať len na mienku jazykospytcov, keďže oni majú najviac možností a spôsobov zistiť výrazové bohatstvá jazyka.

Na Slovensku nikdy v minulosti nedbalo sa toľko o reč ako dnes. Spisovateľom i verejnosti slovenskej záleží na dobrej slovenčine, takže vidno, ako preniká kultúra spisovného jazyka do nášho obecenstva. Všetci sme si včas uvedomili, že naša spisovná reč musí byť prvotriednym a spoľahlivým vyjadrovacím prostriedkom slovenského duchovného rozvoja. Ale popri tejto snahe o dobrú slovenčinu hustejšie počuť hlasy o úpadku, o skaze nášho spisovného jazyka. Ba najdú sa i takí, čo po prečítaní niekoľkých čísel Slovenskej reči píšu skoro plačlivé a bedákajúce listy, v ktorých nariekajú nad toľkou pokazenosťou dnešnej slovenčiny, a spomínajú, že ani veriť nemohli, že by slovenčina bola

natoľko poprestýkaná rozličnými cudzotami. Teda stretáme sa už aj so strachom o slovenčinu. V skutočnosti stav spisovnej reči slovenskej nie je vôbec taký zlý, ako by sa zdalo tým, čo pozorne sledujú Slovenskú reč, lebo zabúda sa, že my sme si vytýčili cieľ: upozorňovať na chyby, byť jazykovým poradcom. A priam preto neslobodno žiadať od Slovenskej reči, aby systematicky upozorňovala na množstvo kladných stránok slovenčiny, ktorá má v sebe istú mocnú vnútornú silu, čo ju častejšie už zachránila pred upadaním.

Aby sme presvedčili našich bojkov, že slovenčina naozaj má mnohé pozitívne stránky, ktoré jej zaručujú utešený vývin do budúcnosti, ktoré tvoria jej výrazové bohatstvo, všimnime si aspoň náznakove problému bohatstva slovenčiny.

Spomenúť treba, že od čias Štúrových mnohí krásu slovenčiny vidia v jej ľúbozvučnosti — a naisto sa nemýlia. Veď už sám rytmus slovenskej vety je svojsky krásny. Striedanie dlhých a krátkych samohlások je v spisovnej slovenčine veľmi harmonické, t. zv. rytmický zákon dáva slovenskému slovu osobitnú zvukovú farbitosť a dynamiku, zvláštny spád. Okrem toho samohlásky a dvojhlásky sú náležite využité, t. j. zväčša rovnomerne zaťažené. Oproti tomu v češtine niektoré samohlásky sú až neúmerne obremenené. Na túto vlastnosť slovenčiny upozornil Ľudovít Novák v marcovom čísle SS[1]. Tu uveďme aspoň niekoľko dokladov, na príklad české *í* stojí naproti slovenskému *í, i, ia, ie, iu*, české *síla* = slk. *sila*, č. *umění* = slk. *umenie, umenia, umeniu, o umení*. Teda proti jedinému českému tvaru *umění* máme v slovenčine štyri rozličné tvary, čo značí, že slovenské dlhé *í* nie je natoľko zaťažené ako české, čiže — v slovenčine je väčšia samohlásková pestrosť ako v češtine. Podobne mohli by sme prebrať iné slová, veď české *í* býva niekedy aj proti slk. *a*, č. *číše* = slk. *čaša* a pod. Keby sme takýmto spôsobom porovnali funkčné zaťaženie samohlások v češtine a v slovenčine, nebolo by ťažké zbadať, že slovenčina má harmonickejšie obťažené samohlásky a dvojhlásky ako čeština. Na túto vec upozornil Ľ. Novák v spomenutom článku, kde nezaznáva ani hlás Jána Kollára, ktorý vyčítal češtine, že má veľa íkania a ékania. Ľ. Novák po vyzdvihnutí aj iných zvukových hodnôt slovenčiny dokončil svoj zaujímavý článok týmito vetami: „My sme dnes nechceli nič iného ako niekoľkými slovami so strany jazykovedy podoprieť bežný názor, že spisovná slovenčina, pokým ide o jej sústavu zvukovú, má mnohé prednosti oproti iným nárečiam slovenským i oproti češtine. A hoci netreba tieto prednosti kvalifikovať ako naprostú estetickú superioritu, predsa budú sa vždy prihovárať za zachovanie slovenčiny nielen v umení, ale aj v našom kultúrnom a verejnom živote vôbec.“ — Toto hovorí slo-

[1] V článku O zvukových hodnotách spisovnej slovenčiny.

venský lingvista, odchovaný priebojnou školou Pražského lingvistického krúžku. — A my k tomu môžeme pridať ešte jedno pozorovanie: Dobrí slovenskí spisovatelia-prozaici majú peknú, zvučnú slovenčinu. Ich diela môžeš čítať aj nahlas, lebo dobre členia vety a rešpektujú pauzy medzi vetnými taktmi. M. Weingart (ČMF 18, 118) stažuje si na českých spisovateľov: „Zdá se, jakoby někteří spisovatelé svých rukopisů po sobě ani nečtli; jistě je nečtou nahlas, neboť by nemohli nechati takové nemluvné, přímo nevyslovitelné věty, které mají zcela nepřirozený pořádek slov..." Áno, spisovná čeština stáva sa vždy viac a viac jazykom knižným, jazykom papierovým, v ktorom sa nevenuje dostatočná pozornosť zvukovým hodnotám reči. Toto nebezpečenstvo je pre češtinu príliš veľké, lebo veľká väčšina tlačeného slova českého nepochodí od dobrých znalcov češtiny. — Chvalabohu, slovenčina, keďže je len na počiatku svojho rozvoja knižného, môže sa ochrániť pred takýmto pokazením štýlu a štruktúry slovenskej vety.

Nemýli sa ani ten, čo vo veľkej rozličnosti našich nárečí vidí bohatstvo slovenčiny, lež nesmie sa zabúdať, že z nárečí neslobodno vyberať slová a tvary, ktorých hlásková štruktúra je cudzia spisovnej reči. Nárečové prvky môžu sa uplatniť predovšetkým v syntaxi. Básnici a beletristi veľmi často potrebujú oživiť svoju reč, vniesť do nej nové prvky, neznáme spisovnej reči. Veľmi často musia si sami stvoriť novú väzbu, nový výraz, musia zaktualizovať svoju reč. Tieto zaktualizované výrazy vhodne obohacujú jazyk — pravda, iba vtedy, keď sú utvorené v duchu slovenčiny, keď sa nepriečia jej štruktúre. Slovenskí spisovatelia mohli by si oľahčiť robotu, keby použili nárečových svojskostí na zaktualizovanie svojej reči. Aspoň jeden príklad: v spisovnej reči je častý výraz *biť sa mečmi;* J. Mihál (SR II, 131) upozornil na východoslovenské „bic še na meče, bic še na kije". Nuž spisovateľ, ktorý chce oživiť svoju reč, ak to potrebuje, mohol by celkom dobre napísať: rytieri chceli sa *biť na meče.* Teda nárečová väzba môže byť v istých prípadoch vhodným obohatením reči. — Ak v tomto smysle hodnotíme bohatstvo slovenských nárečí, tak naozaj ony sú plnou baňou na surovú rúdu, ktorú treba spracovať vo vyhni spisovného jazyka. V duchu tejto zásady nebudeme odmietať potrebné dialektizmy, najmä také, čo rozvinujú obsahovú náplň slovenskej vety, slovenskej frazeologie. Preto nebudeme sa báť ani spojky *lež,* ktorá žije len v časti západoslovenských a stredoslovenských nárečí, lebo ona má osobitný zástoj, keďže okrem odporovacej spojky *ale* potrebujeme aj spojku *lež.*

Ako zaktualizovanie štýlu niektorého spisovateľa má svoje medze, svoju mieru, tak i prenikanie nových nárečových prvkov do spisovnej slovenčiny má sa spravovať iba zásadou funkčnosti, t. j. treba vždy rešpektovať, či dialektický výraz, nezvyčajný v spisovnej reči, je obohatením reči alebo nie. Veď každému musí byť jasné, že nemožno prijať všetky nárečové svojskosti slovenské,

že treba dbať na vhodný výber. Tu všetko závisí od spisovateľovho taktu, aby vedel rozlíšiť potrebné od zbytočného.

Zastancovia slovanskosti, nepokazenosti slovenčiny správne dokladajú, že v slovenčine, najmä v ľudovej reči slovenskej, je menej všakových germanizmov a cudzôt ako v češtine. Ľudovít Štúr rád zdôrazňoval túto neporušenosť slovenčiny. Po ňom Jozef Škultéty často spomína, že ľudová reč slovenská je ozónom spisovnej reči slovenskej, a odvoláva sa i na mienku Vatroslava Jagića. — V základe je to tvrdenie správne, veď dlhé stáročia slovenčina bola rečou dedinskou, skrytou pred cudzími vplyvmi. Na západe moravské nárečia chránily ju pred germánskym svetom, na severe vysoké karpatské hory znemožňovaly styk s jazykom poľským, ale ani poľština nemohla byť na škodu slovenčine, podobne ako nebola ani reč našich Rusniakov. Iba južná časť Slovenska bola vystavená maďarskému vplyvu. Lenže maďarizmy a germanizmy dostávaly sa k nám hodne neskoro, aj to zväčša prostredníctvom knižnej kultúry. V básnickej reči Štúrovej generácie zaskvela sa číra slovenčina bez škodlivých maďarizmov a germanizmov. Czamblova Rukoväť očistila spisovnú slovenčinu od maďarizmov, ktoré sa nalepily na slovenských spisovateľov v maďarských školách. A dnes germanizmy dostávame z druhej ruky, z pokazenej reči českých novín, teda nie od dobrých českých spisovateľov, ktorí sa vyhýbajú cudzotám. Tým nechceme povedať, že by v knižnej reči slovenskej nebolo germanizmov, jest, ale oveľa menej ako v českej, čo je ináč aj pochopiteľné, lebo Slováci nikdy sa nenadájali nemeckou kultúrou a nikdy neboli pod tlakom nemeckého života ako Česi.

Hodno by bolo sostaviť soznam škodlivých germanizmov v češtine a v slovenčine. Potom by sa ukázalo, že slovanský charakter slovenčiny je nenaštrbený. K ľudovej reči slovenskej ustavične sa vraciame len preto, že je dobrým ukazovateľom pravej, nepokazenej slovenčiny. Pravda, nikto z nás si nemyslí, že vývin spisovnej slovenčiny je absolútne determinovaný terajším stavom ľudovej reči slovenskej. Veď denne sme svedkami toho, ako sa slovenčina vzmáha, ako rastie a mohutnie, no jej vzrast, jej vývin je len vtedy správny, keď má korene hlboko zapustené do živej reči.

Pre nás germanizmy nie sú takými strašidlami ako pre českých puristov. My sa oveľa viacej obávame „odfarbenia slovenčiny", straty cenných svojskosti, ktoré sú znakom štruktúrálnej samostatnosti slovenčiny oproti češtine.

Napokon niekoľko slov o nárečovom slovníku slovenskom. Nepokladáme každé nárečové slovo za vhodné pre spisovný jazyk, no jednako súhlasiť nám prichodí s tými, čo v nevyužitej slovnej zásobe nárečí hľadajú bohatstvo slovenčiny. Prečo? Nuž preto, že mnoho slov z nárečí možno preniesť do spisovnej reči,

najmä do odbornej terminologie. V niektorých nárečiach zachovaly sa zaujímavé a dobré slová, na príklad: poznajú slovo *opoj* (v. SR I, 190), ktoré značí opojný nápoj. Pre lekárnickú terminologiu je to slovo dobré a potrebné. Možno ho použiť a vniesť do spisovnej reči. Podobne dialektické slovo *nákončie*, správne utvorené, môže vniknúť do odbornej terminologie a dostať v nej špeciálny význam, t. j. môže značiť zaokrúhlený koniec železného drótu, železnej tyčky a pod. Ak takto chápeme slovné bohatstvo nárečí slovenských, tak istotne máme pravdu, keď tvrdíme, že tisíce slov možno z nich použiť nielen pre krásnu literatúru, ale aj pre odbornú terminologiu.

Pri tejto príležitosti zas treba odporúčať obozretnosť, lebo nie každé nárečové slovo je súce pre spisovnú reč. Na príklad v rozličných nárečiach slovenských rozlične nazývajú zrkadlo: v Skalici *zrcadlo*, vo Zvolenskej *uzeradlo*, na východe *žveredlo*, inde zasa *ohľadidlo* a pod. V takom prípade ostaneme pri ustálenom spisovnom tvare *zrkadlo*. — Teda nárečové slová, nateraz neznáme spisovnej reči, môžu sa uplatniť len v istých prípadoch, najmä v špeciálnom význame, v odbornej terminologii. Kto si takto stanoví význam nárečových slov v slovenčine, kto v tomto bude vidieť slovné bohatstvo slovenčiny, naisto bude na dobrej ceste, lebo neporuší ustálený spisovný slovník, ale napomôže vznikanie odbornej terminologie, vybudovanej z domácich prvkov.

*

Niekoľko týchto všeobecných poznámok o bohatstve slovenčiny bolo potrebné spomenúť preto, aby čitatelia videli, že ide o problém veľmi zložitý, ktorému treba venovať mnoho dôkladných štúdií.

Bohatstvo slovenčiny možno posudzovať rozlične. Najlepší postup je — sledovať podľa gramatických kategorií vyjadrovacie možnosti slovenčiny. Na príklad možno sledovať, akú funkciu majú neurčitkové tvary v slovenčine. Kto by sa hlbšie zaoberal problémom, hneď by zbadal, že infinitív má v slovenčine viacej rozličných funkcií ako v češtine. Keby niekto oceňoval možnosti tvorenia deminutív v slovenčine, videl by, že slovenčina má oveľa viacej schopností tvoriť deminutívne slová ako čeština. Stačí porovnať škálu *hlava-hlávka-hlávočka-hlavička-hlávčička*, alebo deminutíva pri slovesách *hladiť-hladkať, sadať si - sadkať si* a pod. Belo Letz v Slovenskej reči (I, 25 a nasl.) ocenil nominálne vety v slovenčine, ktoré sú hodne rozvité a majú značný význam pre slovenský štýl. Priam tak prekvapujúca je hojnosť citoslovečných viet v slovenčine.

Tak rad-radom podľa gramatických kategorií možno zhodnotiť bohatstvo slovenčiny a dokladať, ako a v čom je bohatá.

V tomto článku chceme len naznačiť niektoré prednosti slovenčiny pri predložkách.

O predložkách je známe, že stoja pred mennými tvarmi, pred podstatnými menami, pred zámenami a pod., a že ony dávajú osobitný význam rozličným pádom. Čím viacej predložiek, majúcich rozličný význam, tým mnohotvárnejšia je funkcia pádov, tým presnejšie sa možno vyjadrovať. Hovoríme: *v zemi, nad zemou, pod zemou, pri zemi*, v týchto prípadoch slovenčina shoduje sa s češtinou. Ale my môžeme po slovensky povedať: *popod zem, popod zemou, ponad zem, ponad zemou, zpopod zeme, zponad zeme* a pod. A tieto predložkové pády vyslovujú zas jemnejšie nuansy. Ony sú prostriedkom presnejšieho vyjadrovania a bohatšieho rozvitia významu predložkových pádov. — Čeština v tejto veci ďaleko zaostáva za slovenčinou, je chudobná na složité predložkové výrazy.

V slovenčine je veľmi dôležité spájanie predložiek a tu najmä charakteristické sú složené predložky s *po*, ktoré jemnejšie vystihujú vzťahy priestorové. Keď povieme *poza bučky, poza peň*, rozumieme tým časť priestoru, ktorý je bezprostredne za bučkami, za pňom. Podobne: orol vyletel *ponad Kriváň*, značí: orol vyletel do priestoru, čo je hneď nad Kriváňom. Kamil Suchý (O složených predložkách 10) pripisuje predložkám *ponad, popod, popred* a pod. deminutívnosť, vraj *ponad* = „trochu nad", prípadne miesto „trochu" môžeme význam predložky objasniť príslovkou „blízko". Ale o deminutívnosti nemôže byť reč. Potvrdzuje to aj pozorovanie J. Stanislava (Lipt. nár. 420). Vari najpravdepodobnejší výklad podáva O. Hujer (LF 52, 181), ktorý v složených predložkách typu *ponad, poza* a pod. vidí „prosté spojení dvou předložek k vyjádření dvojího vztahu prostorového". Niet pochybnosti o tom, že tu ide o dvojaký vzťah priestorový. Pravda, kedy-tedy nie je dosť zreteľný, keďže tieto složené predložky časom pozmenily svoj pôvodný význam. — Lež nás nezaujíma problém, ako tieto složené predložky vznikly, hlavná vec, že ich máme a že sú v slovenčine bohate rozvinuté, takže tvoria charakteristický znak svojskosti nášho jazyka.

Všimnime si aspoň najčastejších:

ponad, letel ponad hory do domu. Súpis I, 249 (cit. podľa Hujera); prehoďiu mi skalu ponat hlavu. Lipt. nár. 421 a veľmi často. — Hojné sú takéto väzby s akuzatívom, no na otázku kde? býva väzba inštrumentálová: A mihne sa v povetrí ponad tou posteľou. Dobš. Prost. slk. pov. 2^3, 21 (Suchý, l. c. 10); Hmly zastaly ponad horou. Úzus.

popod, prechodia sa popod okná (cit. z Timravy u Suchého 11); šiou popot horu. Lipt. nár. 421. — Na otázku kde? je väzba s inštrumentálom: popod vrchom. M. Kálal, Slk. slovník 501.

popred, ... šabľa blýskala mu popred oči (z Dobšinského uvádza Suchý, l. c. 11); šieu som popret skľep. Lipt. nár. 421. — Teoreticky je možná i väzba s inštrumentálom, lež nemáme isté doklady naporúdzi.

popri, Prešiel popri ňom. Úzus: šiou som práve popri kos-

tole. Lipt. nár. 421. — Viacej príkladov netreba uviesť, lebo predložka *popri* je veľmi častá. Každý Slovák dobre vycíti rozdiel medzi (stojí) *pri ňom* a (prešiel) *popri ňom.* — Podobné vzťahy sú medzi *vedľa-povedľa, medzi-pomedzi, mimo-pomimo* a pod.

poza: Poza bučky išiel. Úzus; voda nám tečie poza dom. Lipt. nár. 421; Odišiel poza more. Úzus.

Mnohé z týchto zdvojených predložiek spojujú sa s predložkou *z* a tak vznikajú ešte zložitejšie predložky, na príklad:

zponad: pozrel na ňu zponad hlavy (z Kukučína cit. Suchý, l. c. 14); Či vráti sa späť slnko zponad hory? (zo Sládkoviča u Suchého, l. c. 14); sponad hori vileťu jastrap. Lipt. nár. 422; Vietor zahnal hmly zponad rieky. Úzus.

zpopod: Vystrčil hlavu zpopod stola. Úzus; spopod hori tečie voda. Lipt. nár. 422.

zpopred: A sotva to doriekol, zmizol mu zpopred očú (z Dobšinského cit. Suchý, l. c. 16).

zpoza: Zpoza krovia vyskočil Bradáč (z Tomášika uvádza Suchý, l. c. 17); višli (husi) spoza humna. Lipt. nár. 422; Hlas jeho znie zďaleka, zpoza vysokej priehrady. Kuk. V, 124; On je zpoza Moravy. Úzus.

zpomedzi: Najkrajší pár — zpomedzi všetkých najkrajší... Kuk. IV, 89; zavolaú spomezi kriakoú. Lipt. nár. 422.

Mohli by sme uviesť ešte iné zaujímavé složené predložky, ako sú: *znad, zpod* a pod., lenže nám nejde o podrobný soznam složených predložiek v slovenčine. Väčšinu z nich posbieral K. Suchý v spomenutej štúdii O složených predložkách. Chceli sme len upozorniť čitateľov SR, že takéto složené predložky darmo by hľadali v češtine, tam ich niet. Okrem slovenčiny časté sú v poľštine a ukrajinčine.

Kamil Suchý (l. c. 21) tvrdí o složených predložkách aj toto: Kde Slovák povie *zpod zeme, zpoza mora* ap., hovorí Čech „z podzemí, ze zámoří" atp. — S týmto tvrdením, pravdaže, nemožno súhlasiť, lebo proti českému „z podzemí" máme aj v slovenčine *z podzemia,* proti českému „ze zámoří" je slovensky tiež *zo zámoria.* Naše výrazy *zpoza mora, zpoza Moravy, zponad hory* a pod. čeština vôbec nevie vysloviť predložkovou väzbou nášho druhu a ak chce takéto jemné vzťahy vyjadriť, musí to naširoko opísať.

Keby sme porovnávali dopodrobna predložkový inventár slovenčiny s češtinou, ľahko by sme zbadali, že slovenčina má okrem shodných predložiek s češtinou i množstvo inoznačných složených predložiek, ktorých niet v spisovnej češtine. A to je nepopierateľná prednosť slovenčiny, lebo tým sa stáva veľmi bohatou na predložkové pády.

Pravda, niekto by mohol namietať, že čeština má nové predložky na vyslovenie logických vzťahov, na príklad: na základě, následkem, v důsledku a pod. Roman Jakobson (v. Spisovná čeština a jazyková kultura 109) správne upozornil na to, že ve-

decká reč ich potrebuje, že si ich prípadne sama tvorí. Ano, aj tieto nové predložky potrebujeme v slovenčine, najmä v právnickej reči, a preto ich nemôžeme odsúdiť, a to tým skorej, lebo je všeobecne známe, že v každej reči ustavične vznikajú nové predložky na označenie nových, hlavne logických vzťahov. Ale tieto nové predložky nevznikajú syntézou dvoch-troch jednoduchých predložiek, ako je slovenské *ponad*, *zponad* a pod. A priam v tom je veľká výhoda slovenčiny, že stihla si stvoriť i tieto složené predložky, ktorých v češtine niet, a že okrem toho môže ustavične tvoriť nové predložkové väzby typu *následkom*, *v dôsledku*, *na základe* a pod.

S funkciou složených predložiek úzko súvisí aj funkcia složených slovesných predpôn. V slovenčine totiž nachodíme okrem množstva zdvojených predpôn i tri predpony, ktoré jemne nuansujú význam slovies, na príklad: *vynakladať-povynakladať*, *prestýkať-poprestýkať*, *ponakladať*, *poprehádzať* a pod. I slovesné predpony sú teda v slovenčine rozvinutejšie ako v češtine. Aj v tom treba vidieť bohatstvo a svojskosť jazyka slovenského. No k tejto veci vrátime sa inokedy.

K problému bohatstva slovenčiny treba ešte pridať toto: Spisovná slovenčina ostáva za ostatnými jazykmi so starou literárnou tradíciou najmä v terminologii. Aj spisovný slovník potreboval by väčšiu ustálenosť. Toto všetko dá sa dosiahnuť sústavnou prácou odborníkov a spisovateľov. O niekoľko rokov budeme aj s týmto v poriadku, takže budeme na úrovni s ostatnými kultivovanými jazykmi. Toto umelé obohacovanie jazyka je síce veľmi potrebné, no ľahko dosiahnuteľné. Oproti tomu prirodzené bohatstvo reči, ako sú na príklad složené predložky v slovenčine, nemožno stvoriť umele. Preto na príklad spisovná čeština nikdy nebude mať také složené predložky, ako sú naše *ponad*, *zpoza*, *popri* a pod., lebo takéto predložky mohly prirodzene vzniknúť v starších etapách vývinu jazyka, no dnes nemožno ich tvoriť násilne.

Slovenčina má teda mnohé štrukturálne prednosti pred češtinou, v jednom-druhom je bohatšia od nej. Preto netreba mať strach, že by časom prestala byť svojou. Pri väčšej kultúre jazyka ľahko poodpadujú všetky nesprávnosti, čo sa dnes dostávajú do spisovnej slovenčiny.

Belo Letz:

INTERJEKCIONÁLNE VETY.

(Dokončenie.)

Citové interjekcie sekundárne.

Povedľa prvotných prejavov citu, ktoré nepredstavujú úplné a dokonalé formy v dnešnom gramatickom smysle, novšieho dáta

sú citoslovcia, ktoré voláme druhotnými. Pečať ich sekundárnosti vidíme najmä v ich rozdielnej podobe, ktorá je ďaleko od syntézy základného vokálu s podpornými konzonantmi. Sekundárne citoslovce býva tvarove nielen pevným kmeňom, ale často už aj jeho derivovaným výsledkom. Stávajú sa ním rozličné vokatívy alebo aj iné pády, kleslé na stupeň interjekcií, alebo napokon aj eliptické vety, ktorých sloveso si môžme doplniť.

S touto rozdielnosťou súvisí niekedy aj funkčná zmena výrazov, ktoré okrem vokatívov a neúplných viet neboly pôvodne prostriedkami pre prejav citovosti a staly sa nimi až novšie. Svedectvom tohto vývinu sú také pádové koncovky sekundárnych interjekcií, ktoré nemajú nič spoločného s terajšou ich funkciou. Nemôžme to povedať, pravda, na pr. o vokatívoch, ktorých pádová podstata je blízka tejže emotívnosti, ktorú predpokladajú citoslovcia, a to v zástoji svojho pôvodného poslania.

Ale nielen tvar a funkciu, i význam sekundárnych interjekcií načim uvážiť. Ak smysel primárnej interjekcie je často mätný a zapríčiní zavše neistotu a pochybnosti, u sekundárnych citosloviec býva tak iba zriedka. Ľahko pochopiť prečo. Koreňová a kmeňová, ba aj pádová podoba interjekcie hovorí predsa srozumiteľnejšie o význame ako primitívna stavba tvarov u sloviec primárnych.

Niektoré sekundárne interjekcie sú platnosťou a vetným charakterom blízke menným vetám, najmä, ak ide o nominálne vety, kde prameň výkriku je spojený so silným afektom práve tak ako u citosloviec. Tieto druhotné citoslovcia sú vari častým opakovaním ustálené a časom formálne i významove vykryštalizované také spôsoby zvolania, ktoré, ak nemajú týchto podmienok, počítame medzi citové vety nominálne. Pre tieto okolnosti niekedy ťažko konštatovať, či ide o sekundárnu interjekciu alebo mennú vetu; preto treba sa dívať na túto neistú kategoriu kriticky. Porovnajme na pr. klesnutie *bieda>beda* s *chvála Bohu>chvalabohu* a uvidíme vypukle, akej povahy sú prekážky, ktoré zarážajú pri rozoznávaní skupín jednočlenných viet.

No stretať tu možno aj iné ťažkosti, ktoré vyplývajú z nejasnej tvarovej podoby citoslovca. V takomto prípade omyl je ľahký. Slovenské *čida, čidalí* alebo *bysťu* nás, pravda, nevdojak vedú k sekundárnym interjekciám svojou viacslabičnosťou a podobou, ktorá pripomína alebo kompozitum alebo úplnú formu, hoc nateraz aj nejasnú, ale vystihnúť ich etymologiu je práve taký kameň úrazu ako nadobudnúť istotu, že tu ozaj máme čo robiť s primárnou interjekciou.

1. Takmer väčšina týchto citosloviec má svoj vznik v náboženskom živote našich predkov, a to a) v pohanskom a b) v kresťanskom.

a) Boh búrky a hromu Parom osobitnou dôležitosťou svojej mytologickej funkcie zakotvil hlboko v predstavách slovenského človeka. Zvolania: **Parom!** Ba paroma! Kýž parom! a pod. počuť

ešte aj teraz: Paroma nie! Čo je moje, to je tvoje. Kuk. VII, 24; Parom do tvojej duše — materi! Záturecký, Prísl. a por. 259; Ký parom! Tvrdý, Frazeologický slovník[2] 239. Tohto výkriku rázu intejekcionálneho užívame, ako vidno, v silnom vzrušení a vyslovujeme ním svoj nesúhlas alebo aj hnev. Podľa Zátureckého (uv. m. 259) s našou mytologiou súvisí aj kliatba „Zrak v tvojej materi!" a bude vari citoslovečnej povahy. Ale bude azda zriedkavá, lebo ťažko najsť pre ňu doklad z literatúry.

b) 1. Oveľa väčší vplyv na naše interjekcionálne bohatstvo malo kresťanstvo, ktoré i dosiaľ znamená pre slovenskú pospolitosť najušľachtilejšiu hodnotu. I nie div, že skrsly hojné výkriky, ktoré za vzrušenia svojho vyslovovateľa dovolávajú sa Boha alebo svätých. Zvolania: **Bože!** Pane Bože! Jaj, Bože! Pane na nebi! a pod. majú nepochybne interjekcionálnu platnosť a vyjadrujú vzrušenia odchylného významu; teda práve tak na pr. radostné prekvapenie, ako trpké sklamanie alebo hnev a žiaľ: Bože, keby ja mal dieťa, ako som si žiadal! Kuk. II, 32; Bože môj, štyri zlatky, toľký groš, miera pšenice za to! Kuk. III, 230; Hojže Bože, chleba! Záturecký 158; Ach, Bože, Prebože z vysokého neba, už som sa najedla služobného chleba. Tvrdý 474; Ach, Bože, Prebože, čo sa bude robiť. 474.

Zaujímavá je okolnosť, že reprodukcia takýchto citosloviec je oveľa zriedkavejšia v spisbe ako v živej reči. Azda nepozdávajú sa spisovateľom ako umelecké prostriedky štylárne, lebo častým opakovaním v ľudovom prostredí stratily nielen svoju originálnosť, ale staly sa v niektorých variáciách i nechutnými vulgarizmami. Preto niekedy spisovateľ tieto interjekcie preformuje a nie dosť vhodne dáva im pečať akejsi umelkovanosti. Tak v situácii, keď by jednoduchý človek vykríkol na pr. *Bože!* alebo *Ježíš!* v knižnej reči býva interjekcia zriedkavejšia: Ach, Bože na svete! Zátur. 3; Matička levočská, ktože mi dá porady? Gr. Taj. V, 75; Pane na nebi! Čo by sa mohlo vymyslet? Kuk. V, 88; Pre Pána Jána, on ho pristaví a opytuje sa. Kuk. V, 99.

2. Niektoré takéto interjekcionálne výkriky častým opakovaním, a to vtedy, keď nebolo dosť intenzívneho afektu, stratily svoju tvarovú samostatnosť a funkčne poklesly. Tak na pr. *chvála Bohu* > *chvalabohu.*

Pôvodne výraz dvoch osobitných slov píše sa teraz dovedna a prvá časť tohto kompozita skrátila kvantitu svojej koreňovej samohlásky. V dnešnom **chvalabohu** často už necítiť interjekciu, ale skôr azda prisvedčovaciu príslovku, alebo iba vetnú vložku, ktorá je aj ináč bežná v našej reči a sú ňou výrazy po strate svojej funkčnej samostatnosti: Viem ja viem dobre, chvalabohu! Kuk. IV, 34; Tej dobroty je potrebnejší Ľuptákov Ondro, lebo býva s nami a žije, chvalabohu! Kuk. V, 131; Ja som to, chvalabohu. Kuk. I, 15. No najdeme aj doklady, kde niet takého klesnutia, alebo je len čiastočné: Chvála Pánu Bohu! Keď je len tu! Kuk. I, 69; Chvala Bohu už je koš hotový. Zát. 245.

S prívlastkom: Chvála milému Pánu Bohu! Chalupka, Dobrovoľníci 122.

3. Podobne ako *chvalabohu* skrsly azda tieto varianty: **žiaľbohu:** Žiaľbohu, v nedostatku takého veľkého kyvadla... Hruš. Taký sme boli 26; Žiaľbohu, tento bezstarostný stav sa po dvadsiatom kilometre premení v náhlu únavu. Hruš. Zo svet. vojny 173; **poručenobohu:** Otec povie na všetko: poručenobohu! Kuk. V, 130.

Poznámka: So slovom Boh máme veľa kompozít, pri ktorých badať klesanie nielen formové ale i funkčné. Najčastejšie sú: **bodajzdrav:** Aký vítaj, taký bodajzdrav. Tvrdý 40; **nedajbože:** ale do vody nedajbože. Tvrdý 320; **verabože, verubože** 675; **bohuprisám:** Bohuprisám pravdu hovorím 42; **tobôž, otobôž, netobôž:** Ja tobôž, a tamten ukázala na mňa, Kuk. II, 115; Keď môžte živých — mŕtvych môžte tobôž. Kuk. II, 216; Eva to nenaznačila ani slovom, netobôž, aby na otázky odpovedala. M. Urban, Ž. b. 111; A jako dnes, otobôž každé ráno polieval ho slzami, aby mu ožil. Dobš. Slov. pov. 8. 392;

4. a) Na obrazivosť dávnovekého človeka pôsobily aj prírodné sily. Tieto mohutné zjavy prírodné, ako: búrka, hrmenie a blesky, ktoré vyvolávaly strach, poskytovaly mu dobrú príležitosť, aby ich použil s interjekcionálnym zafarbením, a to pri búrlivých afektoch: On vojak s babou: Hí **hrmen!** Kuk. IV, 150; Ba **hroma!** Kuk. I, 10, **Hrom a peklo!** Sotva vkročil už ti poškodí. Chal. Koc. 69; Meno? Hrom a peklo! Gr. Taj. IV, 114; Ale ja bánom ohnivá hrúza a všetci pekelní duchovia! Chal. Star. ples. 35;

b) Pri rozličných kliatiach prejavuje sa, ako vidno z posledného príkladu, aj istá rafinovanosť. Ich rozrušený vyslovovateľ usiluje o čím výraznejšie a silné slovo. Najde ho zvyčajne v najbližšom prostredí alebo v záľubách:

Sánky s vozom! To najhlavnejšie bol by som zapomenul. Chal. Koc. 19; Ba kú *jazernú strelu!* Kuk. I, 44; Čože sa ma toľme bojíš **Jasná strela** — Kuk. I, 80; Hej Pane, čert mi do duše a sto striel do mojej strely. Kubány, Valg. 9; Ha bysťu čertovskú *strelu* pane. Valg. 14; Hej šíp a strela. Valg. 16; *Jasná flinta!* Však ťa ja naučím. Jestli ťa vychýrení profesori ničomu nenaučili. Koc. 68.

c) Nezriedkavý zjav je tiež, že pri takýchto hrešeniach zjavuje sa nejaká číslovka, najmä **sto** alebo **tisíc.** Sto striel sa ti v materi! Kal. Rešt. 80; Tisíc valachov a jedna ovca! Koc. 17; Tisíc tisícov! Veru sa mi zíde! Kuk. I, 80; — tisíc hromov! veď oni sú dáma, ktorá viacej váži, nežli mnohá grófka. Conc. 296.

3. Osve treba sa tu zmieniť o niektorých čírosloveńských interjekciách, ktoré hoci sa zdajú byť sekundárne, s etymologickej stránky sú problémom, ktorý neľahko rozlúštiť.

a) **bysťu.** Nebýva sama, ale vo spojení s menami: Boh, daď, výdaď, hrom ap., ktoré sú vokatívmi alebo datívmi; teda: bysťu

dade! výdade, bysťu Bohu, prabohu, kamennému bohu a pod. Z literatúry uveďme aspoň príklady: Ej, bysťu Bohu, hej! Kuk. III, 70; Bysťu dade — čože je toto? Kuk. VI, 185; Ej bysťuže dade! Chal. Dobr. 123; Bysťuže ti prabohu, chlapci, ktože vás tu pieseň naučil? Koc. 34; Ha bysťu čertovskú strelu, pane, ká vás strela nadchodí. Kub. Val. 14; Keby sa chlap chytil, bysťu Bohu, na dúšok ho všetko to mlieko vytiahne. Kuk. VII, 9.

b) **tuliby!** Hovorí sa, ak je niekto prekvapený na pr. neočakávaným zjavením sa: — a húsku (cigáni) spoločne strovili, keď — tuliby! — horár. Gr. Taj. III, 102; Spomínali ho a on tuliby! Záturecký 244, takto ho spomíname, tuliby on tu prikvitol, (Dbš.), M. Kálal, Slovník 729.

Sekundárnosť *tuliby!* je dosť neistá. Možno je iba variantom k *tuliti!* ktoré vidíme na pr. u Hviezdoslava: Pod večer tuliti! ulieha, víchrenie — (Zuzanka Hraškovie).

c) **čidali!** = „pravdaže, horkýže, horký nie, ale ba, bodejť, to se rozumí" (Kálal 75). Užíval ho najmä Kukučín, a to s interjekcionálnou platnosťou: Čidali! Budem sa ti na dyme údiť! IV, 152; Čidali! keď pôjdeš voly kupovať, musíš nocovať u nás. Kuk. VII, 97; Čidali ovsa! Kuk. IV, 150; Čidali, že dobré! Idem ťa ženiť I, 44. Ak nebýva po ňom vetná prestávka, je skôr príslovkou ako citoslovcom. Porov.: čidali mu bude lepšie. Tvrdý 71.

d) Príslovkovú alebo interjekcionálnu funkciu môže zastávať aj **horký, horky;** označuje nesúhlas a jeho pôvod načim vidieť v adj. horký, Kálal hovorí: „ve rčeních horká(že), horkýže, horky môj, horky (Kuk.) horké moje zdravie, horká naša bryndza = kde pak! ani pomyšlení! o ne! bodejť! horkáže kliatba = jaká kletba", str. 179; Ondro zazíval a hodil rukou. Horký! Kuk. II, 118; Ba horký chyba! Nešťastie tvoje i druhých. Kuk. V, 84.

4. Keďže Maďari sú ozajstní majstri na rozličné hrešenia a kliatby, i náš dedinčan si osvojil niektoré ich triviálne výrazy. Škoda by bolo zaoberať sa nimi osobitne, no slušnejšie dostaly sa i do literatúry:

Rozkáž a urob si sám! *ebatťa zaňát* (a posmešne ďalej) kapusta šalát. Rešt. 80; *Basorka morka,* suchá homôlka, mlč, zavolal Jonáš. Rešt. 89; *Basordija motyka!* Prost. pov. 257. Kálal (str. 18 a 35) „basorka morka" mylne spojuje s bosorka a, hoci bosorka morka nepočuť, vysvetľuje jeho význam takto: „ku podivu, kdo by to řekl". S jeho mienkou ťažko súhlasiť.

Imperatívne interjekcie primárne.

Okrem rýdzich prejavov citového vzrušenia medzi našimi citoslovcami nájdeme i zvolania, ktorých úlohou je reprodukovať tiež vôľu a spôsobiť, aby sa niečo stalo, alebo aby sa mu predišlo.

Základným motívom pre ich vznik je istotne tiež afekt, lebo bez neho boly by len deiktickými partikulami, a nie citoslovcami. Už u čiro citových interjekcií niekedy badať, že sa komplikovaly významove aj inými prvkami, ktoré nevyplývaly nevdojak zo vzru-

šenia, ale prešly cez vyheň duchovného tavenia a vkrádalo sa do nich zafarbenie, ktoré predpokladá složité vibrácie a odtienky psychologického procesu.

Len takto si môžme vysvetliť ostré diferencovanie citosloviec pozitívneho smyslu, na pr. radostného od negatívneho, na pr. bolestného významu. Od tohto stavu v štádiu už ľudskej shovorčivosti bol iba krôčik k imperatívnym interjekciám, kde k pôvodnému základu citovosti pristúpil prejav vôle, ktorým sa mienilo na pr. chrániť, varovať, pomáhať a pod.

Z uvedenej mienky ľahko vysvitá, že medzi deiktickou a citovou platnosťou citosloviec niet precíznej medze; a teda ľahko najsť prípady, ktoré raz sú imperatívne, a inokedy tejto funkcie nemajú.

1. Na dôkaz tohto priechodného štádia uveďme interj. **aha.** Raz patrí medzi prejavy vzrušenia vôle, rozkazu, kým zas v inom doklade skôr môže sa jej priznať povaha citovej interjekcie, s významom údivu: Veď, aha, biele nohavičky, zelenou šnúrou cifrované sú hen pod pecou. Kuk. I, 4; aha, vlk, aha, vlk! Prost. pov. sošit 8, str. 18; Aha, — no! Už sa nám smeje! Kuk. VII, 19; V detskej reči počuť, ak niektoré decko urobí niečo proti zákazu: Aha, aha, počkaj, počkaj, Jankovatký; aha, aha, poviem ap. Úzus.

2. Častá naša interjekcia je **no!** Vyjadruje zákaz, ale niekedy badať v jej význame aj povzbudenie. Ľahko môžme ju zameniť so spojkou *no* = *ale.* (Porov. Slovenskú reč II, 177.) J. Zubatý v Listoch filol. 36, 1909, str. 234 vyslovuje mienku, že interjekcia *no,* ktorá je v slovanských jazykoch a zosiluje na pr. rozkaz, v slovenčine sa užíva podobným spôsobom ako ‚ano' (ano to ešče chybilo! Bernolák). Z tohto nahradenia usudzuje, že *no* skrslo z *ano* nesprávnou dekompozíciou. Príklady: No no no! Len sa neurážajme zaraz! Kuk. IV, 105; Nono! poď sem, až ťa obejmem! Concordia 283; Nonono! Však sa protiviť nemusíš, ale vidíš, kto sa radí nezavadí. Kal. Rešt. 9; Desiatku — no, to ešte oželiete. Kuk. II, 192.

3. Mlčať nabáda i v slovenčine ako v iných rečiach interjekcia **pst!** Ale nikomu nepoveď, pred báčikom pst! Kuk. II, 179; No pst — bol raz jeden kráľ. Kal. Mil. hr. 4; Ale pst! kdosi ide. Conc. 292.

V tejže forme býva aj **čiť!** Na pr.: Čiť! zavracia ju Hagarcovka. Timrava, Ded. pov. 118.

4. Zaujímavý je vývin ponúkaceho citoslovca *na,* ktoré časom prešlo vo formu slovesnú a stalo sa imperatívom: **na! nate!** Tento zjav súvisí so stratou vetnej povahy interjekcií a s ich prispôsobovaním k iným častiam historickej vety: Nate; aspoň keď ho niet doma, obživíte sa trochu. Kuk. II, 91; Nate — — doniesol som vám. Kuk. II, 69; Na, vezmiže si toto jablko, Tvrdý 294; Ja tebe! vlačeň — — na! Zcupkaly buchnáty (Hviezdoslav, Zuz. Hraškovie).

5. a) K imperatívnym slovciam treba počítať aj zvolania, ktorými ponúkame domáce zvieratá, aby robily podľa našej vôle. Dobré takéto možnosti vypočítava J. Stanislav (Lipt. nárečia 462—463). Uveďme iba niekoľko príkladov na znak, že ich máme aj v literatúre: No len **hijo** koníčky, z nohy na nohu. Chal. Dobrovoľ. 76; **Hó,** Rysuľa; ideš sem Soboňa! Gr. Taj. II, 22; **Hôže, hô!** Hô sivoň; hej hore turoň. Kuk. VII, 25.

Ľahko sa prenášajú aj na človeka a znamenajú akési zavrátenie: Ho, ho, priateľko! Kal. Láska a pom. 14.

b) Výkrik **coky!** azda tiež sem patrí, ak je primárny. Energickým „czoki!" Maďari vyháňajú statok na pašu. V slovenčine má význam: strať sa!

Ondro coky z môjho domu. Coky! Kuk. II, 140; A tam by sa mal muž postaviť: coky, žena! Kuk. VI, 72.

Coky má zavše aj význam adverbiálny a niet po ňom vetnej prestávky: Coky psota na stranu, chudoba sa žení. Zát. Prísl. 93; Ondro coky z môjho domu. Kuk. II, 140.

Imperatívne interjekcie sekundárne.

Táto skupina zahrnuje najmä také citoslovcia, ktoré sú pôvodom imperatívy, ale neskôr nadobúdaly povahu interjekcionálnu. Podmienkou tohto klesnutia imperatívnej funkcie muselo byť časté ich užívanie, blížiace sa až k neohraničenosti, ktorou najskôr imperatívy prichádzaly do náležitého vetného spojenia a potom zmeravely najčastejšie v singulárnom tvare. A tak vo vedomí nevystupovaly už ako imperatívy, ale ako interjekcie. No ak sa ich funkcia aj zmenila, imperatívny význam cítiť dosiaľ.

Tieto citoslovcia sú pomerne nové. Pochádzajú z čias, keď vývin slovesných tvarov bol zavŕšený a imperatív tvoril osobitnú kategoriu. Nemôžme tieto slovcia nijak spájať s najstarším štádiom jednočlenných viet a načim ich pokladať za výtvor novších štádií jazykových, a to nielen slovanských, ale aj iných reči. (Porov. franc. voici od slovesa voir.)

1. Najmä rozšírená takáto slovesná podoba, dnes už teda citoslovce, je slk. **hľa, ľa, ľaľa** (čes. hle, hele). Takéto *hľa* (< *hľaď*) bolo istotne kedysi samostatnou vetou, oddelenou interpunkčným znamienkom, no my ho užívame ako zosilenia ukazovacieho zámena: *ťenhľa, ťamhľa,* po čom vetná prestávka zanikla (J. Zubatý, L. fil. 36, 1909, str. 234). Samostatne zjavuje sa ako interjekcia: *hľa, ľaľa, ejhľa* a pod.: Ľaľa, bodaj, že ťa aj s hlavou! Kuk. I, 170; Ľaľa, už by spal. Kuk. VII, 71; Ľaľa, aké šikovné kliny sú v tej stene zabité! Kuk. VII, 5; Ľaľa ti ho! Kal. M. hr. 5; Ľaľa voloviaci; Timrava, Ded. pov. 21; Hľa! to naša svoboda! M. hrob 68; Ľaľa! Buchol sa dva tri razy do prsú, až zdunely. Kuk. IV, 37; Ľa! Karhal pecúcha... Čože kaziš oheň! Kuk. VII, 62. Bez hlásky a s pôvodým *ď* na konci: ...Sem — Fľaky až tielkom, ľaď! Hviezd. Zuz. Hraškovie.

2. **hybaj!** Zreteľnejší imperatív, ale citoslovečnej povahy, je

tie *hybaj!* Túto mienku podporujú vari dve okolnosti: 1. krátka kvantita koreňovej hlásky a 2. fakt, že hoci ide jasne o 2. osobu imperatívu, býva vo vete, ktorej podmetom je iná osoba.

Túto funkciu *hybaj!* priznáva aj Stanislav (uv. m. 464), kým na pr. Tvrdý (166) necháva ho bez poznámky. No príklady svedčia o povahe interjekcionálnej: — Ja hybaj do mlyna, ktorý bol hneď za vodou. Kuk. II, 107; Ty trhneš a polená hybaj... Kuk. II, 128; Kabát prehodil cez plece a hybaj za kŕdľom Kuk. II, 66. Kuchár ho prepustil a on hybaj! rovno do dúbravy. Prostonár. pov. 278; Nehľadal som ja ani dvere ani vráta, len hybaj! prosto cez plot. Dobš. 123.

3. Nezvyčajný je aj imperatív vo spojení: **bodaj!** <*Boh daj.* V silnom vzrušení *h* prestalo sa vyslovovať, čím pôvodne dve slová, vlastne celá veta vyznieva ako zaklínacia formula: Ľaľa Bodaj, že ťa aj s hlavou! Kuk. I, 170; Jaj, bodaj vás, majster — ako som sa naľakala! Kuk. II, 108; Jaj, bodaj teba šliak divný porazil. Kal. Rešt. 97.

Poznámka: Ešte väčšiu zmenu viď v titule rozprávky: *Pamodaj* šťastia, lavička.

Onomatopoické interjekcie.

Slovcia, ktoré vznikajú snahou napodobniť alebo reprodukovať akustické a zrakové dojmy, voláme onomatopoickými. Zvyčajne rozdeľúvajú sa na tri skupiny, a to 1. onomatopoické citoslovcia v ozajstom slova smysle, 2. napodobnenia zvieracích zvukov, 3. reč detská a pestúnok, ktorá má veľa slov onomatopoického pôvodu.

1. Do prvej skupiny patria teda citoslovcia, ktoré sú reakciou proti sluchovému alebo zrakovému podráždeniu. Kedysi maly istotne vetnú platnosť, ktorú im ani teraz nemožno celkom uprieť. Veď často zastupujú sloveso; najmä v ľudovej reči a špeciálne v rozprávkovom slohu býva ich veľa a dávajú reči živosti, ba až dramatičnosti. Ak je takéto citoslovce miesto predikátu, musíme si smysel vety doplniť, čo je bez námahy, lebo význam týchto interjekcií sa ustálil podľa sily a príčiny zvukového dojmu.

bumsť! Výrazom mohutného zvuku, ktorý krátko trvá a ktorý spôsobuje často výstrel, je *bumsť!*

Bumsť! Guľa sa roztrhla, ja sa strhol. Kuk. I, 137; Bumsť! buchlo kdesi na blízku nesmierne. Kuk. VII, 72; Bums! zahrmel výstrel v záhrade. Hruš. Taký sme bolí 16; **pif, paf** a **prásk**: Označuje o niečo slabší zvuk, ktorý zaznieva pri výstrele z pušky: Lebo v tom s jednej strany pif! s druhej paf! Dobš. Prost. pov. sošit 8, str. 25; Ale chytil kušu a prask! šíp za šípom. Prost. pov. str. 78; **bác** = silný úder alebo spadnutie: Kročí z podsteny na ľad a prv, než by bola čugaňa pomohla, bác! — zabil klin do zeme, ani čo by ho bol podťal. Kuk. III, 215; — a že sa mu noha vyšmikla a bác! ležal na zemi. Chal. Dobr. 74; **páč** = úder: V úzkostiach chytila som bič a páč, páč — Gr. Taj. I, 148; **pľask** = úder:

Čert si ľahol a Cigáň plask! ho kyjom po bruchu. Prost. pov. 78; **puk** = slabý úder: Pochytil kyjak a puk prasa po čele. Prost. pov. 62; **člup, šlup, čľap** = ak sa vylieva nejaká tekutina: Natiahne krk, pozre do povaly, vytreští drobné očká a rozoliš člup! do bezmiernej kadlubiny Krtovho žalúdka. Kuk. III, 199; Ale táto (pálenka) ide hladko, ani jej nečuješ, iba šlup, keď ti je v žalúdku. Kuk. I, 207; Ale v tom pribehne kuchárka a — čľap! Prost. pov. soš. 6, str. 94; **hup** = skok alebo pád: On hup! do hrobu a ona šuch! za nim svoj batôžok. Prost. pov. soš. 6, str. 33; **šuch, šmyk** = slabý zvuk, ale chytrý pohyb: Nebude doma, bude u Kováča, myslí si — a šuch! Kuk. II, 108; A šuch! (šabľou) padla drakovi hlava a šuch! padla mu druhá. Pr. pov. soš. 6, str. 76; On hup! do hrobu a ona šuch! za ním svoj batôžok. Pr. pov. 6, 33; A ježibabisko šmyk! do vody po samé uši. Pr. pov. sošit 6, str. 12.

Týmto krátkym prehľadom nie je nijako vyčerpaný materiál onomatopoických citosloviec, ktorých je veľa, hoci ubúdajú, a to najmä tak, že menia sa na slovesá. Tenže zjav pozorovať aj u ostatných druhov interjekcií, no vari nie tak hojne. Teda *achkať, jajkať, ujúkať, húkať* a pod. sú práve takým svedectvom tejto náklonnosti, ako onomatopoické slovesá: bacať, bacnúť, brnkať, cápať, capnúť, capiť, cengať, čapiť, čľupkať, čľupnúť, drapsnúť, drgnúť, glgnúť, hupkať, koprcnúť, miknúť, muknúť, pukať, rupnúť, šmyknúť, šuchnúť a pod. Výstižne vysvetľuje tento zjav J. Zubatý (Věstník Čes. akad. X. 1901, 125 a nasl.) ako tendenciu prispôsobiť jednočlennú vetu rázu indoeuropskej vety vôbec.

2. Napodobnenia zvukov zvieracích majú ešte menej styčných znakov s interjekciami. Ani sa netvorily vo vzrušení, ani ho u nich predsa necítiť. U nich ide teda iba o napodobnenie, čo vytvára aj každú reflexívnosť. K jednočlenným vetám počítajú sa vari len preto, že pri počutí sloviec na pr. *gá, gá,* alebo *mú, mú* hneď si predstavíme zvieratá, ktoré sa tak zvukove prejavujú, a ďalej preto, že tieto zvuky môžu nahradiť predikát a pretvoriť sa na slovesá, čím sa podobajú citoslovciam.

Ľahko pochopiť, že v literatúre najdeme len ojedinelé ich doklady: *Kukuriků* na pántiku Naša kňahnä domov tiahne, pred ňou *cink* za ňou *blink.* Prost. pov. sošit 6, str. 13; *Ci* kohútik, *ci-ci-ci,* cipuška, *cip, cip, cip.* Pr. pov. 58. Na ten hurt strepoce kačka krýdlami a zakačká: *ták, ták, ták!* Výbor ľud. rozprávok, 1927, str. 245; Moriak zahrmotí na peci lopatami, a kývajúc hlavou, zahudruje: *hudry hudrý!* str. 245; k tomu všetkému kohút na pántoch celým hrdlom ozýval sa: *kikirí, kokoré!* str. 245.

3. V snahe priblížiť sa naivnej detskej dušičke celé okolie mení normálny spôsob reči. Pretkáva ju hojnými deminutívami, hypokoristikami, onomatopoickými výrazmi a rozlične skomolenými rečovými zvratmi. Napodobňuje žvatlavú výslovnosť a usiluje sa tak milo džavotať, aby mu dieťa rozumelo. Vzniká tak

detská reč, ktorá má osobitné pravidlá a zaujímavosti, pravda, niekedy až nelogické.

U nás tento džavot nie je dosiaľ preštudovaný. I uveďme aspoň poniektoré výrazy, kde ide o tento odchylný spôsob reči: bubák, bobák, bábika, búvať, bumbať, buvikať, buvičkať, buvinkať, cucu, čača, čeče, čečenka, čačaný, čičať, čičíkať, čučko, havko, haja, hajuškať, kukuk, futuť a pod.

*

Záverom načim ešte pripomenúť toľko: Tu podaný inventár slovenských interjekcií nie je úplný a jeho cieľom je iba doplniť najpodstatnejšie známosti o jednočlenných vetách v slovenčine, ktorých prvú časť o nominálnej vete uverejnili sme už v tomto časopise. (Viď ročník I, 25—34.) Tam je aj podrobnejšie vysvetlenie o postate a existencii primitívnych vetných podôb, ktoré, ako vidno, hrajú nemalú úlohu najmä v ľudovom hovore.

Ján Mihál.

SLOVENSKÉ SLOVESÁ.

(Pokračovanie.)

dať: my temu *dáme rady* aj bez valašky (Súp. IV, 341); kto mi *dá porady* (Taj. Spisy V, 75); alebo bežné: *nevie si dať rady, nevie si rady* sú všetko genitívy partitívne, ako *daj mi vody, chleba, vína* a pod. Ale kým v *daj mi vody* ap. naozaj ide *o vodu,* zatiaľ vo fráze *dáme mu rady* nejde *o radu,* ale skôr *o spôsob,* ako vykonať tú-onú vec. Keby nám išlo jednoducho *o radu,* to by sme povedali proste: „daj mi radu! prečo si mi nedal radu". Ide len o to, či je uvedená väzba dobrá: *dať rady niekomu,* či nemáme namiesto nej lepšej? Je pravda, že naše *dať si rady* páchne nem. Rat schaffen, ale máme *poradiť si,* veď často počujeme *však si ja poradím s tebou* m. však si ja s tebou dám rady. Počujeme často *neviem si pomôcť* m. neviem si rady, *pomôžem si* m. dám si rady, poradím si. *Dať si rady, poradiť si* je natoľko vžité, zautomatizované, že škoda by ho bolo nasilu vytískať.

Sloveso *dať* máva dva predmety: osobný v datíve a vecný v genitíve (viď vyššie citáty) alebo osobný v datíve a vecný v akuzatíve, na pr.: *akú mi dáš radu? Dáme mu hu za ženu* (Súp. I, 308); *dal mu za ucho* (Súp. IV, 338). V *za ucho* nečujeme vlastne predložkový pád, ale proste podstatné meno *zaucho* — to *zaucho* a niet príčiny písať predložku oddelene. Alebo osobný v akuzatíve a vecný v páde predložkovom, na pr.: *dá ho na kriminál* (Taj. Spisy V, 14); *Panbuch dal nas na radosť našomu occoj* (Czambel, Slov. reč 373); *veliku polovačku dali na slavnosť Ižovi* (tamže, str. 382); *dávať pozor na každý jeho krok* (M. Urban, Výkriky 13). Z týchto dokladov vysvitá, že ne-

máme písať a hovoriť k radosti m. *na radosť,* k slávnosti m. *na slávnosť.*

Sloveso *dať* môže mať aj väzbu akuzatívu s infinitívom, na pr.: *Ona dala hintov zapriahnuť* (Súp. I, 164); podobne bežné: *dala lúku kosiť, seno hrabať* a pod.

Prefigované tvary tohoto slovesa: *udať, podať, poddať sa* i *podať sa, rozdať, predať, vydať, vydať sa, dodať, dodať si, nadať si, zadať, zadať sa, vzdať, vzdať sa.*

Medzi *poddať sa* a *podať sa* každý čuje rozdiel, ak nie, najde ho u Tvrdého; podobne je to s *vydať sa na cestu* a *vydať sa za muža.* (Deti) sa na otca nepodaly (Taj. Spisy V, 18). Podávali si ma z úst do úst (Taj. Spisy V, 44). Človek *si* môže *dodať* nielen gurážu, srdca, chuti, ale *môže si dodať tak, že sa viac ani nehne.* Tá nešťastná žranica mu vraj dodala (Ľupča). Podobne všetci poznáme rozdiel medzi *naddať* a *nadať,* lebo naddávame na licitácii a nadávame druh druhu, ak sme sa povadili, podoprávali. Ale chlapci, keď sa hrajú na métu, na dlhú (longa méta), tiež majú *nadávača,* ktorý *nadáva* loptu. Keď zle *nadá,* povie ten, čo bije: ‚ech, akú zlú si mi *nadal, nadaj mi* ešte raz!'

Okrem bežného *zadať voľakoho na súd* čítame: *ale vun še zadal, že spí* (Czambel, Slov. reč. 369) m. *spravil sa, že spí; urobil sa, že spí, pretváril sa, že spí* a pod.

Sloveso *dať* je bohaté na predpony, ale chudobné na *vidy: dať-dávať* a nezvyklé *dávavať* je všetko.

horieť-hárať: *či ťa to dačô dohára?* (Súp. IV, 338). Na Pohroní v tomže smysle, ako uvedené *dohárať,* je aj *opekať, páliť;* Vravievajú: *už ťa opeká ten grajciar, šesťák; už ťa opaľuje.*

Predponované tvary: *pohorieť, obhorieť, vyhorieť, nahorieť, zahorieť, uhorieť, dohorieť, zhorieť, prehorieť, rozhorieť sa* a podobne aj iteratívny vid: *obhárať, vyhárať* (vraj: *tá dedina často vyhára* [Moštenica]), *nahára* (keď je mokré drevo, pomaly *nahára* pahreby), v lete *uhárame, dohára, zhára do tla* (Moštenica); *prehára* nielen drevo, ale *prehárajú* aj hriešky; niektorým pánom všeličo *poprehára,* všeličo sa im *prepeká* a *prepečie-prehorí.*

Nielen dediny *vyhárajú,* ale často i človek *nevinne vyhorí,* najčastejšie *pre druhého.*

Z tohože koreňa, ale v inom stupni, alebo podľa modernej terminologie s výmenou funkcionálnou korenných morfém, pochodí sloveso *hriať-hrejem,* prefigované: *odhriať, prehriať, vyhriať, zohriať, prihriať* a pod., vidu iteratívneho: *odhrievať, prehrievať, vyhrievať, zohrievať, prihrievať* a pod. U Taj. (Spisy V, 73) čítame *„tvarohu odhrejem".* Teda *tvaroh odhrievame, žincicu odvárame;* aspoň naši bačovia to tak povedia.

obdržať: *A po smrti kráľa že všetko kráľovstvo obdrží* (Súp. I, 309). Teda ešte ani ľudová reč nevedela sa ubrániť germanizmu, tobôž potom denná tlač a naši spisovatelia. Pamätám sa jasne, že v svojom detstve nikdy som nič „neobdržal", ale len *dostal,* hoc vše aj remeňom. Ľud tuná na okolí veru ani teraz

neobdrža, ale len *dostáva listy, cítácie, kedy-tedy peniaze z Ameriky, pokuty* a pod.

Sloveso „obdržať" nemá miesto v slovenčine! Píšme a hovorme len *dostať!*

omrzať-mrznúť: *čo tolo omrzaš okolo mňa* (Súp. IV, 338) čítame to takto, ale často počujeme *čo ma tolko omrzaš. Neomrzaj ma už tolko, lebo ma dozlostíš*; alebo *omrzal ma do tých čias, kým ma nedomrzel* — počúval často, ba častejšie som počul. *Už ma to šomranie domrzelo, omrzelo ma tolkô počúvanie* (Moštenica). Inakšie prefigované: *namrzelo ho, namrzel sa, pomrzieva ho tá vec; odišiel namrzený; ešte ma tu bude namrzať!*

(Pokračovanie.)

RIEČICA.

DEVEČKOVÁ-KOSTOLNÝ PROTI MIHÁLOVI.

Keď začala vychodiť Slovenská reč, očakávali sme kritiky, mysleli sme si, že sa budú preosievať rozličné problémy jazykovej správnosti, a to s niekoľkých strán. No darmo. Získali sme síce množstvo predplatiteľov, ale kritici sa nijako nechceli ozvať, ba niektoré denné časopisy chcely nás obísť zatajovaním. I dnes ešte úmyselne nereferujú o Slovenskej reči. Iba kde-tu niektorý nepodpísaný človiečik utrúsi poznámku proti SR, ale nepodopretú dôvodmi. Nuž na také písačky nehodno odpovedať. Veď nie je to vôbec kritika. Potešilo nás, keď sme čítali článok E. Devečkovej a A. Kostolného v 5. čísle Politiky. Pomenovali ho: Zlý purizmus v revui „Slovenská reč". Posudzujú a odsudzujú niekoľko upozornení Jána Mihála, ktorý vo februárovom čísle SR dotkol sa rečovej stránky slovenského prekladu Franceovej Červenej ľalie. E. Devečková a A. Kostolný ako prekladatelia ozvali sa proti vývodom Mihálovým. Keďže ide o dôvody vážne, treba sa im prizrieť, zhodnotiť ich a hľadať pravdu. Máme ozajstný záujem o správnu slovenčinu, chceme, aby naša spisovná reč čím skorej vybŕdla z chaosu, z nepresností a z nesprávností. S opačnými mienkami ochotne budeme oboznamovať našich čitateľov v tejto Riečici a preto uvádzame tu všetky konkrétne dôvody Devečkovej a Kostolného. Preberieme ich rad-radom, dúfajúc, že sa takýmto činom napomôže dobrá vec. Napokon hádam i prekladatelia uznajú, že stanovisko J. Mihála bolo oprávnené.

E. Devečková a A. Kostolný dôvodia takto:

1. „čitateľa o k ú z ľ u j e" — Mihál chce „o č a r ú v a". Mihál, zdá sa, obracal najmä Tvrdého Slovenský frazeologický slovník; čo tam nenašiel, to nechce mať ani v slovenčine (ani v tom nie je však dosť dôsledný), preto pozreme, či sa patričné slová u Tvrdého nachádzajú, alebo nie. Mihál nechce mať v slovenčine kúzlo, okúziť a chce mať len čaro, očariť. Tvrdý má slovo kúzlo

a doklad má z Kukučína. A práve tak má i slová okúzliť, okúzľovať, okúzľujúci.

2. „...žiadnej disciplíne" — Mihál chce „nijakej"; nás prekladateľov tu odkazuje na Slov. reč, II., 39—40. Tam je totiž prevzatý článok Škultétyho, ktorý píše, že slovo žiaden „u Slovákov, v živom jazyku nezakorenilo sa" a že „ani v strednej slovenčine" ho niet. Pri všetkej úcte, akú máme ku Škultétyho rečovým vedomostiam, v tomto s ním súhlasiť nemožno. Jeden z nás prekladateľov je Lipták a celkom určite vieme, že v Liptove slovo žiaden, žiadny, žije. Potvrdenie tohoto v diele Liptáka—Jána Stanislava „Liptovské nárečia" na viacerých miestach (na pr. na str. 121, 122). Nielen v Liptove, ale i v Turci žije slovo žiaden. Tu odkazujeme Mihála na prísp. V. Vážného v Sbor. Mat. slov. IV., 178. a VI., 45.—46. — Mýli sa tedy nielen Škultéty, ale aj Mihál, ktorého k omylu najskôr sviedol Tvrdý. V jeho slovníku našiel: „miesto žiaden človek píš nijaký človek". Myslíme, že medzi slovami žiaden — nijaký, nieto žiadneho rozdielu, ale slovo nijaký má i trochu iný význam; cítiť ho dobre v tomto príklade: To je také nijaké — ani slané, ani mastné.

3. „Snáď" — Mihál chce len „azda", „hádam". Tvrdý poučuje: „miesto snáď, asnáď slovenskejšie: azda, hádam, vari". Zase by sme chceli slovenčinu ochudobňovať? Slovo snáď je v živej reči i v knihách, je v Turci aj u Hviezdoslava.

4. „četných" — Mihál chce len „mnohých". Tvrdý síce nemá slova četný, ale má početný. A v Novom slovensko-maďarskom slovníku (Mendreszóra-Orbán), ktorý revidoval Škultéty, máme četne, četný. Škultéty toto slovo tedy prijíma. Netreba tu zabúdať, že medzi slovami četný — mnohý je malý významový rozdiel: zahlreiche — viele.

5. „krb" — Mihál chce len „kozub". Tvrdý nesprávne žiada, aby sa miesto krb hovorilo ohnisko. Škultéty v spomenutom slovensko-maďarskom slovníku krb ponechal a je tam jeho správny maďarský význam: kandalló. Pre francúzske slovo cheminée nemôže byť slovenské ohnisko alebo kozub. Tu treba rozlišovať, do akého prostredia, okolia je slovo umiestené, v akom okolí hrá svoju funkciu.

6. „s ľahkou vlajúcou tunikou" — Mihál chce „povievajúcou". Tvrdý nemá vlať, vlaje, ale má vlajku. Veje vietor, alebo vejem žito, ale neveje tunika. Škultétyho „zástava veje" (Leng a zászló) je len zákonom básnickej slobody v istom metaforickom význame možné. Maďarsky na pr.: vlaje — lobog, lebeg, leng; veje — fúj, szelel. Francúzsky: flotter a souffler.

7. „švitoriť" — M. chce „čvirikať", „džavotať". V slovenčine sa však týchto slov užíva takto: vrabec čviriká i čvrliká; lastovičky štebocú („Na svite štebocú lastovičky"); škovránok švitorí („Škovránok strepotal v povetrí, švitorí, hovorí" — Hviezdoslav); džavotať je iste menej známo ako švitoriť.

8. „o s m a h l ý“ — M. chce „ohorený“, „p o č e r n ý“. Tvrdý nemá slova osmahlý, ale má smažiť; ide o jeden koreň: smah, smaž. Ohorený je jednak to isté ako osmahlý, (slncom) opálený, ale ohorený môže byť i ohňom a je to už viac ako osmahlý (možné jedine slncom). Pripustíme: ohorený, opálený, osmahlý. O slove počerný tu netreba ani hovoriť, každý vie, že má celkom iný význam.

9. „s k l í č k o“ — M. chce len „s k i e l c e“. Tvrdý má len skielko. Pravidlá slov. pravopisu (matičné) majú: sklíčko, skielko. Spomenutý mad.-slov. slovník: skielko, sklíčko. Ak vôbec môže byť reč o nejakej stupnici slovenských a slovenskejších výrazov, iste by stálo najprv sklíčko, potom skielko a prípadne (pripúšťame) skielce.

10. „t e k a v ý p o h ľ a d“ — M. chce „v r t k a v ý pohľad“. Tvrdý nemá tekavý. Pri slove vrtkavý T. nepresne hovorí, že to značí hýbajúci sa; obstojí len ďalšie: nestály, vrtkavé šťastie. Ale pohľad nemôže byť nestály, ani vrtkavý. Vrtkavá môže byť povaha, vrtkavé šťastie, vrtkavý osud atď., ale nikdy nie vrtkavý pohľad. Slovo tekavý majú i Pravidlá slov. pravopisu.

11. „P a n e Dechartre“ — M. by asi chcel „P á n Dechartre“. Vytýka nám totiž „ten vokatív“. V celom preklade máme iste veľmi málo vokatívov; miesto nich len nominatívy. A preca je v tom príklade na mieste. „Pane Dechartre“ — tak hovorí preciózna Viviana trochu afektovane. V umení má slovo, reč svoju osobitnú funkciu.

K tomu poznamenávame toto:

Ad 1. — V Slovanstve len Česi majú *kouzlo* a Poliaci *gusła* = Zauberei. Tak Berneker (SEW 654), kde poznamenáva, že tieto české a poľské slová sú zo starej hornej nemčiny, čo je veľmi pravdepodobné, keďže v ostatných slovanských jazykoch darmo by sme ich hľadali. Proti tomu Berneker (l. c. 136) uvádza *čarі, čarodějь* zo starej bulharčiny; z cirkevnej ruštiny má príklady *čarъ, čara, čarovati, čary dějati (tvoriti)*; ruština má *čary, čarovatь, očarovatь, razočarovatь*; ukrajinsky *čara, čaruvaty*; srbochorvatsky *čar, čara, čarati, čarovnica, čarovnik*; slovinsky *čara*; v češtine bolo *čár, čára*, dnes je častejšie *čáry, čarovati*, popri *kouzelníkovi* je aj *čaroděj*; poľsky *czar*, častejšie *czary, czarodziej, czarować*. — V slovenčine vyskytuje sa najmä množný nominatív *čary*, ktorý značí to isté, čo české *kouzlo*, ale okrem toho podľa *čudo* je i *čaro*. Tieto slová majú silnú oporu v slovesách *čariť, očariť, čarovať, očarovať* a v slovách *čarodejník, čarodejnica, čarodejnícky, čarokrásny, čarokráž, čarný* a iné. Poznamenávame, že ešte Bernolák (Slowár 1145) pokladal *kúzlo* (on píše *kúžla*) za české. V našej ľudovej reči slová *kúzlo, kúzelný* a pod. sú celkom neznáme.

Ide totiž o to, že prijatím českého *kouzla* o krátky čas mali by sme aj „kúzelníka“ a slová odvodené od *kúzlo* rozšírily by

sa na škodu domácich a všeslovanských slov *čary, čarodejník* a pod. Prečo máme priam my ustupovať a hovoriť inými slovami ako slovenskými? Prečo máme prijímať zbytočné české slová, a najmä také slová, čo nás oddeľujú od nášho ľudu a od ostatného Slovanstva? Musíme písať podľa českého „okúzľuje", keď máme dobrý domáci tvar *očarúva?* Musia mať dievčence *„kúzelné oči"*, keď ich malý doteraz *čarokrásne?*

Nemôžeme uznať za rozhodujúci dôvod, že aj u Kukučína našlo by sa slovo *kúzlo.* Nebohý Ertl veľmi pekne dokázal, že dobrý autor je len — ideál. Absolútne dobrého autora niet! Keby sme sa opierali o reč našich dobrých spisovateľov, a to dôsledne a bez výhrad, našli by sme v nich aj také slová a tvary, ktoré sú nesprávne a ktoré by neuznali za dobré ani E. Devečková a A. Kostolný. Veď potom i rusizmy Vajanského boly by dobré, boly by obohatením slovenčiny, ale dobre vieme, že ich treba zväčša odsúdiť, lebo Vajanský prijal aj celkom zbytočné rusizmy. Podobne zbytočný je i bohemizmus *kúzlo.* Chceme mať slovenčinu pôvodnú, čiru, bez zbytočných cudzích prínosov. Pridržame sa hesla Štúrovho a Zubatého, ktorí jasne povedali, že slovenčina musí byť vo všetkom svoja, teda i v slovníku.

Ad 2. — Škultéty, keď odsudzoval slovo „žiadny" v spisovnej slovenčine, mal istotne na ume tú okolnosť, že toto slovo začína veľmi nebezpečne vytískať nielen pôvodnejšie *nijaký,* ale aj *nikto.* V ostatných rokoch *žiadny* šíri sa ešte rýchlejšie. Dnes často možno čítať „žiadny tam nebol" namiesto správneho *nikto tam nebol.* Jozef Škultéty tvrdí, že stredoslovenské nárečia, nakoľko kde-tu poznajú tvar „žiadny", tak si ho požičaly z biblickej češtiny. Celá vec zaslúžila by si osobitnej štúdie. — Staročeské „žádný" značilo desiderabilis a nullus (viď Gebauer, Hist. ml. I, 55), v slovenských nárečiach najdeme ešte starý význam, na príklad: Czambel (Slovenská reč 622) uvádza z východu „von vec nišoho žadni ňebol", kde *žadni nišoho nebol* = nebol žiadostivý ničoho. Tamže uvádza sub *žadni:* Žadne dzeci ňemaľi, ale popri tom aj: Ňemohľi najsc valal aňi ňijaki varoš. — I Stanislav (Lipt. nárečia 440) poznamenáva: na hranici liptovsko-oravskej, v Komjatnej, užíva sa ešte vo význame „desiderabilis". Tamže Stanislav upozorňuje, že žiaden neužíva sa vo význame „nikto", čo je správne.

V niektorých západoslovenských nárečiach proti českému „žádný" býva „nikerý", teda v nárečiach jest veľa rozličností. Kým niekto nepreštuduje dôkladne zástoj a rozšírenie tvarov žiaden a žiadny v slovenčine, do toho času musíme sa pridržať spisovného úzu, ako ho sankcionoval Jozef Škultéty, ktorý právom sa obáva, že „žiadny" vytisne slová *nijaký* a *nikto,* čo by nebolo na osoh našej reči.

Poznamenať treba, že sami prekladatelia vyhybujú slovu žiaden, na príklad: Nemal nijakej príčiny 193, proti českému: Neměl žádného důvodu 283; nijakého zla 39, proti českému: nižádného zla 49.

Ad 3. — O slovku „snáď" hovorí Czamblova Rukoväť toto: m. snáď i asnáď píš: azda, hádam, vari. — Matica slovenská toto poučenie rešpektuje v svojich vydaniach, ba aj v Pravidlách slk. pravopisu ostala táto poučka (viď str. 277, kde stojí: snáď = azda, hádam, vari). Skultéty, keď prichystal do tlače 3. vydanie Rukoväti, naisto sa presvedčil, že slovko „snáď" je neznáme v strednej a východnej slovenčine. Ale Devečková a Kostolný darmo hovoria o ochudobňovaní jazyka, keď slovenskí puristi odporúčajú *tri* slovká namiesto jedného! Okrem toho nemožno dôvodiť tým, že v živej reči je „snáď". Živá reč je veľmi široký pojem, kde-tu i živá reč je poprestýkaná slovami z biblickej češtiny, aj v živej reči počuť „ačkoľvek, ponevádž", a jednako sú to spojky neslovenské. Pokým niekto nepreštuduje rozšírenie príslovky „snáď" v slovenčine, pokým nedokáže jej oprávnenosť v spisovnej reči slovenskej, do toho času musíme sa pridržať poučenia Rukoväti a Pravidiel slk. pravopisu, keďže nejaká norma musí byť. Napokon treba poznamenať, že Devečková a Kostolný len pre nedostatočnú znalosť princípov básnickej reči odvolávajú sa na Hviezdoslava, u ktorého je zhusta slovko „snáď". Moderná estetika básnického jazyka poukazuje na to, že jedným z hlavných princípov básnickej reči je — porušovať úzus spisovnej prózy. Básnik musí si voliť osobitné slová, nezvyčajné slová, aby jeho reč nebola prostou prózou. Básnik kedy-tedy potrebuje i jednoslabičné „snáď", ale to ešte neznačí, že je toto slovko vhodné aj pre spisovnú prózu! Spisovná reč má niekoľko štýlov: reč prozaickú, básnickú, vedeckú, divadelnú, novinársku a pod. Každá z nich spravuje sa osobitnými zákonmi. Čo je normou pre básnickú reč, môže byť chybou v spisovnej próze, v čírej beletrii. Monotónne a suché opakovanie tých istých zvratkov (clichés) je znakom novinárskej reči, ale nemožné v diele dobrého prozaika! U nás, bohužiaľ, nevenuje sa náležitá pozornosť básnickej reči. V bratislavských literárnych salónoch sú renomovaní kritici a estéti, ktorí pri čiernej káve vedia mnoho hovoriť o estetike básnickej reči, ale doteraz ani sa len nepokúsili stanoviť poetické licencie v básnickej slovenčine. V tomto ročníku SR (str. 85—88) dotkol som sa niektorých dôležitých problémov básnickej reči a správnosti jazykovej, ale ostalo to bez ozveny, keďže väčšina našich literárnych kritikov nestará sa o striktne vedecké metody pri posudzovaní básnickej reči, špecializuje sa temer len na hodnotenie zvukových a optických kvalít slovenského verša, teda zaoberajú sa len malým úsekom estetiky básnickej reči!

Ale vráťme sa k slovku „snáď"! Norma dobrého spisovného úzu, reprezentovaného Czamblovou Rukoväťou a Pravidlami slk. pravopisu, odmieta slovko „snáď", v duchu tejto normy mal pravdu J. Mihál, keď ho odsudzoval v preklade Červenej ľalie.

Ad 4. — Podľa Devečkovej a Kostolného slovo „četný" bolo by vraj dobré, keďže je aj v Novom slovensko-maďarskom slovníku, ktorý sostavili Mendreszóra a Orbán. Vidno, že prekláda-

telia neprizreli sa bližšie tomuto slovníku. Zabudli totiž na to, že v slovensko-maďarskej časti musia byť všetky slovenské slová, teda i chybné slová, ktoré žijú. Jozef Škultéty, keď ponechal slovo „četný" v slovensko-maďarskej časti slovníka, pokračoval správne, ale tým nijako nesankcionoval toto slovo pre dobrý úzus. Veď v maďarsko-slovenskej časti slovníka (str. 460) je len takéto heslo: számos = početný: számosan voltak jelen = mnohí boli prítomní. Tu už niet hesla számos = četný, lebo v maďarsko-slovenskej časti slovníka musel byť iba jediný správny výraz! V slovníkoch treba vedieť hľadať! I Pravidlá slk. pravopisu nemajú „četný", ale iba *početný*. — Aj v tomto prípade J. Mihál mal pravdu.

Ad 5. — Devečková a Kostolný darmo sa odvolávajú na slovensko-maďarskú časť Mendreszórovho a Orbánovho slovníka, lebo tam musí byť „krb" = kandalló; no mali hľadať v maďarsko-slovenskej časti, kde by boli našli kandalló = *kozub*. Prečo by sme mali prijať české slovo *krb*, keď môžeme dať domácemu slovu *kozub* význam francúzskeho cheminée? — Slovenčina musí sa pridržať domáceho slovného základu a podľa potreby musíme si ho prispôsobiť. Keby sme všetky slová, týkajúce sa mestského života, proste prijímali z češtiny, slovenčina prestala by byť slovenčinou. — Nielen slová pre pojmy vyššieho duchovného života, ale aj vedeckú terminologiu načim tvoriť z prvkov slovenských.

Ad 6. — V slovenčine sloveso *vlať, vlaje* je celkom neznáme. Škultétyho *Zástava veje* je celkom bežný ľudový výraz a nemá nič spoločného „s básnickou slobodou". Aj Samovi Chalupkovi *zástava viala*: Som vojak od rodu, kozáčka ma mala, nad mojou kolískou *zástava mi viala* (viď Tvrdý, Slk. fraz. slovník[2] 773). Slovo *vlajka* prevzali sme nedávno z češtiny, lebo ho potrebujeme na označenie istého druhu zástavy, podobne ako potrebujeme *koruhvu*. Pri slove *vlajka* ide o termín technický (vlajka prezidenta republiky), ale to ešte neznačí, že máme prijať aj sloveso *vlať*. Po slovensky celkom dobre môžeme hovoriť podľa Mihála: tunika povieva.

Ad 7. — Francúzske gazouiller podľa Herzra a Ibla (Slovník francouzsko-český 918) značí: cvrlikati, švitoriti, štebetati (o ptácích i o lidech), žvatlati etc. V slovenčine prenesenému významu francúzskeho gazouiller najlepšie zodpovedá *džavotať* a *štebotať*, keďže *švitoriť* je kde-tu neznáme alebo aspoň veľmi zriedkavé v ľudovej reči. Prekladatelia majú *švitoriť* všade tam, kde je v českom preklade: vtačím švitorením 93, ptačím švitořením 130, par des petits cris d' oiseau 145; v tomto prípade mohlo byť celkom dobre *čvirikaním, džavotom*. — O ženách hovoríme, že *štebocú, džavocú*. Škovránok vraj švitorí, možno kde-tu azda *švitorí*, inde zasa *švehoľí*, prípadne len *spieva*. Tieto slová, zväčša onomatopoického pôvodu, bývajú rozličné podľa nárečí. No na označenie vtáčieho spevu najčastejšie užívame slovesa *štebotať*, ku ktorému máme aj podstatné meno

štebot, podobne aj *džavotať-džavot*, zo *švitorit* je iba slovesné podstatné meno a to je dosť veľká nevýhoda. Preto prihovárame sa za to, aby sa i v prenesenom smysle hovorilo *štebotať, džavotať.* Obidve slovesá sú v slovenčine veľmi rozšírené.

Ad 8. — Slovo „osmahlý" je v slovenčine neznáme. Pravda, súvisí s kmeňom, ktorý je v slovese smažiť, ale to ešte neznamená, že slovo „osmahlý" máme prijať do našej reči. J. Mihál správne upozorňuje, že české osmahlý = slk. ohorený, počerný. Vo fr. originále je „le visage brun" 18, v českom preklade: snědého obličeje 24, v slk. preklade: osmahlej tvári 23. Francúzske slovo „brun" nehovorí nič o tom, že by tu išlo o tvár, opálenú alebo ohorenú slncom. Slovenskí prekladatelia zabudli na to, že niekto môže mať tmavú tvár, brunátnu tvár aj bez ohorenia. České slovo „snědý" dobre vystihuje fr. brun. České „osmahlý", t. j. naše *ohorený, opálený,* je po francúzsky *hâle,* a nie brun! J. Mihál dobre poznamenáva, že môže byť aj *počerný*, áno fr. brun v istých prípadoch značí *počerný.*

Ad 9. — Kto bedlivo pozoruje vnikanie bohemizmov do slovenčiny, ľahko zbadá, ako novšie deminutívne tvary vytískajú staršie. Na príklad: miesto *slovko* šíri sa „slovíčko", *hlávku* vytíska „hlavička", pomaly už nebudeme ani čítať slovo *psík,* bude len „psíček" (viď aj u Devečkovej a Kostolného 69), do nemilosti upadla i *nôžka* a miesto nej najdeš „nožičku" (tamže 85). Teda typ českých deminutív začína nahrádzať svojské deminutíva slovenské. Je to dobré? Rozhodne nie, lebo *slovko, hlávka, psík, nôžka* a pod. sú veľmi pekné slová, majúce aj tú výhodu, že sú o slabiku kratšie ako „slovíčko, hlavička, psíček, nožička". A skoro to isté platí aj o slovách *skielce-sklíčko.* Netvrdím, že v slovenčine sú chybné slová *slovíčko, hlavička* a pod. Bože chráň! Len dokladám toto: prvé deminutívum od *hlava* je *hlávka,* druhé deminutívum je *hlavička,* podobne *noha-nôžka-nožička, pes-psík-psíček,* ba aj *psíčko.* Čeština zväčša dnes už nemá tie prvotné deminutíva a v ich funkcii má druhotné deminutíva, t. j. tie, čo majú dve deminutívne prípony! Slovenčina je teda bohatšia na deminutíva ako čeština. Škoda by bolo zanedbávať prvotné deminutíva slovenské a nahradzovať druhotnými deminutívami. V tomto smysle aj *skielce-skielko* (obidva tvary dobré, podobne ako *slovko, slovce)* netreba vytískať slovom *sklíčko.* Ak by sme robili proti tejto zásade, ochudobňovali by sme slovenčinu a jej deminutívne bohatstvo zmenšilo by sa na takú mieru, aká je v češtine. A to by bola veľká škoda. Preto Ján Mihál neschybil, keď upozornil na slová *skielce-skielko.*

Ad 10. — Slovo „tekavý" je neznáme v živej reči slovenskej. Francúzske le regard vague 7, v českom preklade: zadumaný pohled 14, podľa D. a K.: pohľad tekavý 17, — nuž vague značí *neurčitý, nejasný.* Prečo prekladatelia neupotrebili niektoré z týchto dvoch slov? Prečo fr. mobile 99 je u nich tiež „tekavý" 68, keď v českom preklade je „měnivý" 93? — Rozhodne miesto slova

„tekavý" máme dosť domácich slov, nepotrebujeme ho. Le regard vague bolo by vari najlepšie preložiť výrazom *rozptýlený* (prípadne *neistý)* pohľad.

Ad 11. — O tom vokatíve „Pane Dechartre". V spisovnej slovenčine slovo *pán*, keď nestojí samostatne, má vokatív shodný s nominatívom, t. j. nominatív býva vo funkcii vokatívu. Hovoríme: *pán doktor!* nie pane doktor; *pán profesor! pán Hlaváč!* a pod. Prekladatelia dôvodia, že vokatív „Pane Dechartre" je z reči precióznej Viviany. Ale ani vo vyumelkovanej, precióznej reči takýto vokatív nejestvuje. Vo francúzštine je jediný tvar vokatívu-nominatívu *Monsieur Dechartre!* Podľa toho, ako prízvukujeme *Monsieur Dechartre!* môže tento vokatív vyznieť alebo vyumelkovane, alebo veľmi prísne, prípadne môže vyznieť bez akéhokoľvek silného citového zafarbenia. Vo francúzštine závisí vec od akcentu a výšky tónu. Podobne aj v slovenčine vokatív *Pán Hlaváč!* kde *á* v slove *pán* má ostrý (akútový) prízvuk, značí prísnosť; oproti tomu, keď *á* vyslovím tak, že dám naň klesavý prízvuk, teda, keď *pán* má cirkumflexovú intonáciu a prízvuk, potom takýto vokatív vyzneje afektovane. Závisí všetko od akosti prízvuku na slove *pán.* — To by bola pekná vec, keby sme bohemizmy typu „Pane Dechartre!" pokladali za vyumelkované, afektované tvary v slovenčine! Možno, že niektorí bratislavskí literáti hovoria afektovane „Pane Hlaváč!", no spisovná slovenčina toto nepotrebuje. Máme svoje vyjadrovacie prostriedky, netreba nám cudzôt! Áno, súhlasím s prekladateľmi, že „v umení má slovo, reč svoju osobitnú funkciu". I vo francúzštine ju má, a jednako nepotrebujú hláskovne rozličné tvary pre vokatív. Stačí, keď si čitateľ vie zvukove realizovať vokatívy *Pán Dechartre! Pán Hlaváč!* a pod. Veď zo samého textu vyrozumieť, aké je citové, obsahové zafarbenie vokatívu! Preto chybné sú takéto vokatívy: Quentine Matsyse 134, Quentine 135, pane Choulette 87, Pane Dechartre 93, keďže správne je len: *Quentin Matsys, Quentin, pán Choulette, Pán Dechartre.*

Ján Mihál nemýlil sa ani v tejto veci.

*

Keďže prekladatelia písali „o zlom purizme Slovenskej reči", nebude od veci všimnúť si rečovej stránky ich prekladu, ktorý som porovnal s originálom (s 621 vydaním) a s českým prekladom Boh. Ždímala. Z nedôsledností a chýb upozorníme aspoň na zaujímavejšie.

V slovenskom preklade je pomerne málo galicizmov. Možno to pripísať i dobrému českému prekladu B. Ždímala, ktorý sa až úzkostlivo vyhýba rozličným galicizmom. Kde-tu jednako najdeš galicizmy v slovenskom tlmočení, na príklad: Bol to Izrael, ktorý v stredoveku priniesol do Európy múdrosť z Ázie 40—41. Český prekladateľ obratne sa vyhol galicizmu „bol to . . ., ktorý". Uňho veta znie takto: Právě Izraelité ve středověku přinesli do Evropy

moudrost Asie 51. Francúzsky: C' est Israël qui, au moyen âge, apporta en Europe la sagesse de l' Asie. — Miloš Weingart[1], ktorý je dosť obozretný purista, odsudzuje galicizmy tohoto typu: jsi to ty, kterého hledám m. tebe právě hledám; ona to byla, která zničila mé štěstí m. ona zničila... Podobne v slovenskom preklade stojí: Ale je to Taliansko, kam sa vždy navracia ako do vlasti svojej duše 58. — Česky: Ale nejraději se navrací vždycky do Italie jako do vlasti své duše 78. Francúzsky: Mais c' est à l' Italie qu' il revenait toujours comme à la patrie de son âme 81. — Ako vidno, český prekladateľ bol zas opatrný a vyhol galicizmu. — Naši prekladatelia idú ešte ďalej a spomenutý galicizmus napíšu aj tam, kde ho niet vo francúzskom origináli: Boli to Židia, ktorí z Grécka a z Orientu priniesli do Talianska vedu 214, hoci francúzsky veta zneje takto: Les Juifs ont apporté en Italie la science de la Grèce et de l' Orient 370. A túto vetu český prekladateľ správne tlmočil takto: Židé přinesli do Italie řeckého a orientálního ducha 315. Francúzske vety konštrukcie *c' est... qui* treba po slovensky prekladať jednoducho tak, že vynecháme „c' est... qui", prípadne, keďže ide o zdôraznenie, pridáme slovko *priam* alebo *práve*. Teda miesto „Bol to Izrael, ktorý... priniesol... múdrosť" treba napísať: Priam Izraeliti priniesli..., alebo: Veď práve Izraeliti priniesli... Na strednej škole žiak by nesmel mať spomenuté galicizmy v slovenskom preklade francúzskeho textu. Devečková a Kostolný mali si dať pozor na takéto veci!

Miesto francúzskej spojky *pourtant* v slovenskom preklade je „napriek tomu", na príklad: pourtant 77, napriek tomu 56, v českom preklade: nicméně 74; Et pourtant 77, A napriek tomu 56, ale v češtine: A přece 75. Czamblova Rukoväť[3] 287 odsudzuje „napriek tomu" a navrhuje *hoci, jednako* a iné náhrady. I Pravidlá slk. pravopisu odporúčajú *jednako* miesto „napriek tomu". Teda prekladatelia mali rešpektovať Czamblovu Rukoväť a Pravidlá slk. pravopisu!

O vzťažnom zámene *ktorý* je dobre známe, že uvádza vzťažné vety a že pravidelne býva prvým členom uvádzanej vety. Prekladatelia túto zásadu veľmi často narušili: Žiaci doktora Galla, systém ktorého bol vtedy vo veľkej vážnosti 43, hoci malo stať: Žiaci doktora Galla, *ktorého systém*... I v českom preklade je „jehož systém" 55 a nie opačne. Aspoň niekoľko príkladov: ..., veno ktorej 39 m. *ktorej veno*; Pani Martinová, oči ktorej boly 113 miesto *ktorej oči*...; zvieratá, rod ktorých 74 m. *ktorých rod*... a pod. Priam tak kde-tu na zlé miesto kladú spojku *ale:* Ona ale nič nerozoznávala 116, hoci má byť: *Ale ona* nič nerozoznáva. Veď už na strednej škole učili nás, že spojka „ale" nesmie stáť vo vete na druhom či treťom mieste. Netreba vari spomínať, že v preklade je veľmi často *však* v značení *ale*, čo je nesprávne.

[1] Viď v sbierke článkov, nazvanej Český jazyk v přítomnosti, str. 68. Vydala Československá grafická Unie. V Prahe 1934.

Záporný genitív býva nad mieru: Marmet podávanej ruky neprijal 22; Miloval ženy len z rozmaru, ale vlastnej nemiloval nikdy 28; nevrátiac mu jeho pozdravu 20. R. Uhlár napísal do Sborníka na počesť Jozefa Škultétyho (str. 607—626) obšírnu štúdiu Záporný genitív v spisovnej slovenčine. Prekladatelia mali si jej všimnúť, alebo mali sa spoľahnúť na svoj jazykový cit.

Osobitnou kapitolou sú cudzie miestne a osobné mená. Aspoň niekoľko ukážok. Názvy parížskych mostov nad Seinou sú v českom preklade počeštené, na príklad: u Nového mostu 36, s Malého mostu 46, ale slovenskí prekladatelia nevedeli si dať rady, lebo raz píšu pri Novom moste 30, ale z Petit-Pont 37. Kde je tu dôslednosť? Iný príklad: do Ema 127, ale český prekladatel dobre skloňuje „k Emě" 181. Miestne meno *Ema* patrí v slovenčine do skupiny mien, ako sú: Novara, Mantova, Ferrara, Ravenna, Verona, Piacenza, z ktorých tvoríme genitív po slovensky: do Mantovy, do Ferrary, z Ravenny a pod., teda správne je *do Emy*. Tvar „do Ema" je strašne neslovenský. I francúzske miestne mená treba skloňovať, správne je: do Dinarda 188, v Dinarde 193, ale prečo je na str. 186 v Dinard, keď má byť *v Dinarde*? Podobne nedobrý je tvar do... mesta Nevers 187, lebo má byť *do*... mesta *Neversu*, keďže nehovoríme: do mesta Paríž, ale *do mesta Paríža*, *do mesta Žiliny* a pod., t. j. miestne mená skloňujeme. Za bohemizmus treba pokladať lokál „v Meudonu" 186 m. *v Meudone*, veď hovoríme *v Toulone*.

Podľa češtiny tvoria prisvojovacie prídavné mená z priezvisk na *-í* a *-ý*, na príklad: Ghibertiov zvon 155, ale má byť *Ghibertího* zvon; vraj Botticelliovho obrazu 144 namiesto správneho *Botticelliho* obrazu; podobne Oudryových psov 39, 61 a inde, hoci správne je len *Oudryho* psov. Veď v spisovnom úze slovenskom hovoríme a píšeme Škultétyho kniha, Krčméryho básne a pod. Prekladatelia nemali sa chybne pridržať českej predlohy. Aj cudzie priezviská ženských osôb na *-í* alebo *-ý* nechávame bez zmeny, správne je: *so slečnou Tereziou Montesuy*, a nie: so slečnou Tereziou Montesuyovou 39. Spisovne slovensky je *Anna Škultétyová*, teda má byť aj Terezia Montesuy! Prekladatelia správne pridávajú príponu *-ová* k priezviskám ženského rodu (Marmetová, Martinová a pod.), no chudák slečna Bellová akosi vystala, lebo jej meno dôsledne píšu „miss Bell", hoci v českom preklade je správne *Bellová*. Priam strašne zneje genitív „vedľa slečny Bell" 21, má byť *Bellovej*.

*

Do prekladu dostalo sa množstvo českých slov, výrazov a väzieb. Istotne preto, že prekladatelia mali pred sebou aj český preklad Červenej ľalie, ktorý vplýval na ich reč. Vidno to aj na tom, že niekedy len omylom napíšu české slovo miesto slovenského. Uvedieme niekoľko zaujímavých príkladov:

čierne želvy 71 m. *korytnačky*; prevor 98, 139 m. *prior*; zi-

mostráz 103, ale už na str. 139 je dobre *zimozeleň;* na podnose 123 m. *na tácni;* rohliky 34 m. *rožky;* papršleky svetla 107, 157, 181 m. *lúče svetla;* potmešilý 28 m. *potmehúdsky;* lovec 103, le chausseur 163, hoci inde je správne *Poľuje* 102, Il chasse 159; zavazadlami 69 m. *batožinami,* fr. malles 100, ktoré na inom mieste správne prekladajú: chargées de malles 295: naložené batožinou 174; sveták 72, svetáckou 62, hoci aj v Pravidlách slk. pravopisu je len *svetár,* a „svetáka" Pravidlá nepoznajú; ramená sviečnov 37, Pravidlá majú iba *svietnik;* v samom preklade je aj *svietnikoch* 156, a veru škoda by bolo nahradzovať naše *svietnik* bohemizmom „svieceň", keďže naše slovo prešlo i do maďarčiny vo forme szövétnek, má teda pre nás i hodnotu kultúrne historickú; obchodoval obrazmi 159 m. *obchodoval s obrazmi,* kde predložku *s* omylom začali vyhadzovať českí puristi, no Pravidlá slk. pravopisu 199 učia, že treba písať *obchodovať s niečím;* prcháš 186, v Pravidlách niet slovesa „prchať", ba namiesto „uprchlíka" navrhujú slovo *ubehlík;* zmije 199 m. *vretenice;* zasedanie 201, ale na str. 202 je správny tvar *zasadnutia* (gen. jednotného čísla); autor pojednania 168, v českom preklade: autor knihy 243, v origináli: auteur d' un traité, takže rozhodne lepšie by bolo *autor úvahy;* podobne fr. mémoire sur 16 nesprávne preložili „pojednanie o" 22, v českom preklade „pojednání o" 23, i tu lepšie by bolo: *úvaha o.* — Prechádzal ich zdesenými radami 38, v českom preklade: Procházel jejich zděšenými řadami 47, pravda, z českého řada je řadami, ale zo slovenského *rad* môže byť v spisovnej reči len *radmi;* ...z pozláteného bronzu, na ktorom orli rozpínali krídla 37, česky: orlové rozpínali křídla 46, nuž v tomto prípade, keď ide o bronzové, teda neživé orly, treba náležite distingvovať a napísať: z pozláteného bronzu, na ktorom *orly rozpínaly* krídla, veď pri zvieracích menách slovenčina jasne rozlišuje personifikované a nepersonifikované mená; prehlásila 190, prehásil 224 m. *vyhlásila, vyhlásil.* Prečo „konča... loža" 26, keď i v českom tlmočení je „vedle... postele", azda fr. le lit neznačí *posteľ?* Zúčastniť sa dobročinného bazára 55, hoci po slovensky sloveso *zúčastniť sa* viažeme s lokálom, a to alebo s predložkou *na,* alebo s predložkou *v,* aj v preklade je dobre: *zúčastnil sa na závodoch* 201, ale zle: účastné zásluh 131; ako bolo ujednané 109, česky: jak bylo smluveno 154, francúzsky: comme il était convenu 174, — keďže tu nejde o nijaké „jednanie", prekladatelia mali napísať: ako bolo *dohovorené.*

Fr. slovo raison má mnoho významov. Prekladateľ má pozorne rozlišovať, kedy značí *dôvod* a kedy *príčinu,* keďže medzi týmito slovami je veľký významový rozdiel, ktorý treba rešpektovať i v krásnej próze, i vo vedeckej terminologii. V češtine začínajú zabúdať na rozdiel medzi důvodem a příčinou, a to je veľká chyba a ochudobnenie jazyka. Na pr. fr. On chercha des raisons de cette retraite subite 326 nemožno po slovensky preložiť: Hľadali sa dôvody tohoto náhleho odchodu 190, ale: Hľadali *prí-*

činy tohoto náhleho odchodu. Tu Fr. raison značí *príčinu*, no nie dôvod, t. j. argument. Proti tomuto správne preložili: Ces raisons la touchaient peu 284 = Tieto dôvody veľmi ňou nepohly 167, keďže tu ide naozaj o dôvody, nie o príčiny. Lenže prekladatelia záviseli až priveľmi od českého prekladu, kde je temer vždy raison = důvod. Len zriedka najdeme samostatnosť proti českému prekladu, na pr.: Neměl žádného důvodu 283, fr. Il n'avait aucune raison de le lui cacher 332, slovensky dobre preložené: Nemal nijakej príčiny ... 193, lebo tu nejde o dôvod, ale o príčinu. V tomto prípade český prekladateľ neprekladal tak presne ako Devečková a Kostolný. Namiesto dôvod malo byť príčina: že tie isté veci robia z dôvodov veľmi rozdielnych 46, ... z důvodů velice rozdílných 60, qu'on fait les même choses pour des raisons très différentes 59. Tu malo byť *z príčin*, nie „z dôvodov". Devečková a Kostolný mali pred očami český preklad a preto chybne preložili fr. vetu. Podobne: Nemám dôvodov, aby som ho menej milovala 57, správne: Nemám príčiny. — Porovnal som všetky vety, v ktorých je v slovenskom preklade slovo „dôvod" a zistil som, že prekladatelia veľmi často chybne prekladajú fr. raison slovom dôvod, hoci by malo stáť príčina. Svedomitý prekladateľ takéto chyby nerobí a neochudobňuje slovenský slovník. Vec sa má totiž tak, že slovo *raison* patrí do slovníka dennej — ak chcete — ľudovej francúzštiny, kde podľa smyslu značí alebo príčinu, alebo dôvod. Vedecká reč francúzska, keď chce presne rozlišovať, má knižné slová *cause = príčina, argument = dôvod.* V živej slovenčine presne rozlišujeme dôvod a príčinu; len ľudia, stojaci pod vplyvom češtiny, ochudobňujú slovenčinu o slovo príčina.

Vraj: riadil dva veľké úverné ústavy 26, česky: řídil 28, fr. gouverna 23. Fr. gouverner značí po slovensky *spravovať*, teda: spravoval dva veľké úverné ústavy. U nás riadia izbu, i školník riadi v triedach, alebo riadi triedy, ale *správca* (direktor) *spravuje školu.* Či prekladatelia nebadajú, že takýmto bohemizovaním narúšajú pôvodný slovník slovenský?

Iný bohemizmus: ktorý platil za pohŕdavého ... 29, český preklad: který platil za pohrdavého 34, francúzsky: qui passait pour dédaigneux 29. Kdeže by takto! Keď po slovensky poviem „on platí za priateľa", značí to: platí miesto priateľa, no nikdy: pokladá ho za priateľa. — Fr. *passer pour* je rovnoznačné so slovenským *pokladať za* a nikdy neznačí „platiť za"! Aj tu prekladatelia dali sa svieść českým tlmočením. A to je chyba! Na inom mieste, kde český prekladateľ „passer pour" tlmočí „považovati za", slovenskí prekladatelia použili český zvrat, hoci miesto „považovati za" máme písať *pokladať za.* Et les hommes qui passent pour des monstres inspirent l' horreur 58, česky: A lidé, kteří jsou považováni za nestvůry 59, slovensky: A ľudia, ktorí sú považovaní za obludy, vzbudzujú len hrôzu 45. Navidomoči jasná je závislosť slovenského prekladu od českého.

Iné bohemizmy: v preklade je dôsledne „objaviť sa" miesto

zjaviť sa, na pr.: Na jeho tvári objavil sa výraz... 111, m. *zjavil sa* (viď i str. 126, 131 a inde). Vraj: „Bolo to k zúfaniu" 89, česky: Bylo to k zoufání 125, ale po slovensky povieme: *Bolo to na zúfanie.* Sloveso, ktoré sa viaže s predložkou *k,* môže mať aj väzbu *k* + *slovesné podstatné meno,* na pr.: nedostal by som sa k sostrojeniu celku 184, to je dobre, lebo máme *dostať sa k niečomu,* ale už zle je: To stačilo k roznieteniu umelca 116, tu malo byť: *stačilo roznietiť* umelca, alebo: *stačilo na rozniecenie.*

Prečo „Ačkoľvek ju miloval" 54, keď má byť *hoci... (čo aj)?* Prečo „mne je treba lásky" 30, keď by stačilo *mne treba lásky* (bez „je", ktoré je oprávnené v češtine, ale nie v slovenčine). Na čo sú nám „rty" 36, keď máme *pery?* Sloveso *dbať* pojí sa alebo s predložkou *na,* alebo s predložkou *o,* no nikdy s čírym genitívom, zle je: dbáte verejnej mienky 69 m. *dbáte na* verejnú mienku. Slovák nepovie: dajme tomu 72, ale *povedzme,* lenže par exemple 106 značí *na príklad,* a nie dajme tomu Vraj: U jej nôh 84, česky: U jejich nohou 116, hoci má byť *pri jej nohách.* Ďalej: pospiechal k nej 107 m. *ponáhľal sa* k nej. Minulého roku 107, fr. l' année précédente 170 m. *lanského roku*; veď *minulý rok* je každý rok, ktorý sa už pominul, teda nielen „predošlý, čiže lanský rok". Veru my nehovoríme „Už je tomu tak" 224, ale *už je to tak.* Prečo „v... cirku sveta" 44, veď na celom Slovensku sa hovorí *v cirkuse, do cirkusu!* Ani slovo „chlúba" nie je slovenské: bola dnes najväčšou chlúbou Anglicka 21, nota bene je to zle preložené, lebo francúzske faisait... l' honneur à l' Angleterre značí *byť na počesť Anglicku,* alebo: *robiť česť Anglicku;* český preklad je presnejší: je dnes velikou ctí pro Anglii 22. Pri prekladaní neslobodno meniť význam pôvodnej vety! — Vrhla sa do... voza, ktorý sa jej namanul 145, prosím pekne, môžte zo slovenčiny doložiť sloveso „namanúť sa"? Ak nie, prečo ho užívate? Vraj: citlivý k pôvabom žien 73, česky: citlivý k půvabům žen 100, ale po slovensky povedali by sme: *citlivý na pôvaby žien,* veď hovoríme: som citlivý na zimu (nie — k zime)! Keď je to len možné, vyhnime zvratom inštrumentálovým typu „s veľkou pozornosťou" a užime prísloviek, teda nie: začala čítať domy s veľkou pozornosťou 228, ale *veľmi pozorne* — tak je to slovenskejšie! Nie: Odpovedal zdĺhavo, s krutosťou 229, ale: Odpovedal *zdĺhavo a krute.* Ani au fond du salon 11 nemožno preložiť: V pozadí salóna 19, lebo pozadie značí skôr plochu, oproti tomu *úzadie* je trojrozmerové. Herec na príklad ide do úzadia javiska a tam ostane stáť, teda aj salón má úzadie.

*

Poznačil som si kopu iných bohemizmov, lež netreba ich uvádzať. Čitatelia už z týchto príkladov istotne sa presvedčia, že preklad E. Devečkovej a A. Kostolného nie je taký bezvadný, ako si oni myslia. — Aspoň niečo o pravopisných nepresnostiach.

Prekladatelia usilovali sa písať hláskoslovne čím slovenskej-

šie, t. j. vyberajú hláskoslovne lepšie tvary aj vtedy, keď Pravidlá slk. pravopisu pripúšťajú dvojtvary. Oni správne píšu: *koniec* 57 a inde, *túžob* 27 a pod. No nie sú vždy dôslední, na príklad: fantáziam 54, 182, *aspiráciam* 203, hoci má byť *fantáziám, aspiráciám.* Na tej istej stránke je: svobodu, ale *oslobodenie* 28, v celej knihe je viacej tvarov správnych, t. j. typu oslobodiť a pod. Nedôsledne píšu: medaillon 84 a medailony 85, hoci v Pravidlách je *medailon.* Aj pri slovách typu *luhať* je kolísanie: luhala som 229, 230, ale nesprávne lhať 143, 162, lžem, lžeš 147. Píšu „orakulum" 114, ale Pravidlá (210) učia: *orákulum;* sem patrí aj slovo *fabernákulum,* ktoré prekladatelia zle píšu a skloňujú: „tabernaklom" 121, ale správne je: *fabernákulom.* Raz píšu „sobecká" 124, čo je zle, raz dobre *sebectva* 137. Podobne „smyslnosť" 96, ale dobre *smyselnými* 104. Niekedy nesprávne spojujú slová: sa nasmrť nudila 39 m. *na smrť;* priam tak: Tentoraz 64 m. *tento raz.* Dovedna píšu *žeby* tam, kde by malo byť *že by* 137, 151, 156, 163, zabudli totiž na to, že spojku *žeby* píšeme dovedna iba vtedy, keď značí *aby.* Bohužiaľ, omylom píšu: Mal obavy, že by neprepadol pri hlasovaní 108, tu *žeby = aby,* teda malo stáť: Mal obavy, žeby neprepadol... Slovo *lístie* píšu dvojako: lístia (genitív) 79 a listie 198. Hoci Pravidlá majú „listie", jednak len tento tvar nie je dobrý, veď v živej reči na strednom Slovensku hovorí sa *lísťa,* ako *prúťa, kvieťa, skáľa, tŕňa,* teda spisovne má byť: *lístie, prútie, kvietie, skálie, tŕnie.* Popri dobrom *lipnúť* 184, stretáme sa i s bohemizmami ľpiac 40, ľpejúcom 66 a pod.

Nebudeme tu spomínať prietlačky, ktoré ostaly nepozornosťou pri korektúre. Je ich dosť najmä na niektorých stránkach. Ba aj veľmi nemilé chyby, na príklad: vyčýtať 147; Ale mi (!) by sme ich nevideli 189. Takéto chyby mal zbadať korektor v tlačiarni.

O hláskoslovnej stránke prekladu možno povedať toto: prekladatelia chceli písať čím správnejšie, kde-tu omylom ponechali zbytočné hláskoslovné dvojtvary, prípadne hláskove chybné tvary. No možno nájsť celé pasáže bez jedinkej pravopisnej chyby. Vidno, že pri starostlivejšej korektúre mohlo to byť s tejto stránky vzorné dielo. Rozhodne je lepšie ako predošlé vydania Spoločnosti priateľov klasických kníh.

Všimli sme si podrobnejšie prekladu E. Devečkovej a A. Kostolného, lebo v našej prekladovej literatúre je jedným z najlepších, a to i s rečovej stránky. Čitatelia Slovenskej reči môžu si predstaviť, aká je ostatná, bežná prekladová literatúra slovenská.

Pri rozbore slovenčiny Červenej ľalie išlo nám predovšetkým o to, aby sme dokázali prekladateľom, že neboli oprávnení písať „o zlom purizme v revui Slovenská reč". Dúfame, že sa nám to podarilo. *H. B.*

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačila Nová knihtlačiareň v Turčianskom Sv. Martine.